

Futhark

International Journal of Runic Studies

Main editors

James E. Knirk and Henrik Williams

Assistant editor

Marco Bianchi

Vol. 6 · 2015

Published with financial support from the
Nordic Publications Committee for Humanist
and Social Sciences Periodicals (NOP-HS)

© Contributing authors 2016

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License

All articles are available free of charge at
<http://www.futhark-journal.com>

A printed version of the issue can be ordered through
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-274828>

Editorial advisory board:

Michael P. Barnes (University College London), Klaus Düwel (University of
Göttingen), Lena Peterson (Uppsala University), Marie Stoklund (National
Museum, Copenhagen)

Typeset with Linux Libertine by Marco Bianchi

University of Oslo
Uppsala University

ISSN 1892-0950

Contents

Foreword	5
Staffan Fridell. Tendenser i skrifttecknens utveckling: Alfabet och runor	7
Levi Damsma and Arjen Versloot. Vowel Epenthesis in Early Germanic Runic Inscriptions	21
Per Holmberg. Svaren på Rökstenens gåtor: En socialsemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet	65
Magnus Källström. Gravhällsfragmentet från Tornby i Fornåsa i Öster- götland och utvecklingen av några medeltida runformer	107
Michael P. Barnes. Two Recent Runic Finds from Orkney	143
Martin Findell. The Portormin (Dunbeath) Runestone	153

Short Notices

Magnus Källström. Till tolkningen av ristarsignaturen på G 343 från S:t Hans ruin i Visby	171
Magnus Källström. Den målade runtexten i Torpa kyrka (Ög 218)	177

Reviews

<i>Runestudier: Festskrift til Jan Ragnar Hagland</i> . Eds. Ivar Berg, Arnold Dalen, and Karin Fjellhammer. Reviewed by James E. Knirk	183
Lars Magnar Enoksen. <i>Runor: Mästarens handbok</i> . Reviewed by Henrik Williams	187
Contributors	193

Svaren på Rökstenens gåtor: En socialemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet

Per Holmberg (University of Gothenburg)

Abstract

This paper presents a radically new analysis of the Rök runestone inscription (Ög 136) based on social semiotics. The analysis starts by establishing three general principles for the spatiality of Viking Age runestone inscriptions: (1) the spatial organization typically leads the reader by steps towards the end of the inscription, (2) the interpersonal demand seems to be that the reader should respond to the speech acts of the inscription, and (3) the construal of agency typically concerns actions performed at the place of the runestone itself. The hypothesis advanced is that the Rök inscription does not depart from these principles. Firstly, the principle adopted for reading order leads to a new tripartite division of the inscription (after the two introductory lines) where each complex of riddles ends with a numerical cipher. Secondly, speech act analysis reveals that the seemingly odd numbering “twelfth” and “thirteenth” can quite simply be taken as numbering of the inscribed speech acts. Thirdly, it is argued that all three parts of the inscription refer to actions and events taking place in the vicinity of the stone: the first deals with the break of dawn and thus the daylight necessary for carving and reading the runes (rather than naming Theodoric), the second (about Vilinn) concerns the carving of the runes, and the third (about the twenty-four kings) regards the runes themselves and their reading.

Keywords: Rök, runestones, Viking Age, reading order, speech acts, riddles, interpretation, social semiotics

Rökstenen har kommit att bli en av världens mest kända runstenar. Dess långa och konstfärdigt ristade inskrift har krävt åtskillig runo-

Holmberg, Per. “Svaren på Rökstenens gåtor: En socialemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet.”

Futhark: International Journal of Runic Studies 6 (2015, publ. 2016): 65–106.

With a summary in English: “Answers to the Rök runestone riddles: A social semiotic study of meaning-making and spatiality.”

© 2016 Per Holmberg.

This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 International License and available free of charge at <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-278891>.

logisk möda vad gäller förståelsen av de enskilda runtecknen och de ord dessa formar (från Bugge 1873–1878 till exempelvis Barnes 2007), och dess gåtfulla budskap har lockat till många olika tolkningsförslag (t.ex. von Friesen 1920, Wessén 1958, Lönnroth 1977, Grønvik 1983, Harris 2007, 2009). Dessa tolkningar har utgått ifrån att Rökstenens inskrift skapar betydelse på ett sätt som skiljer den från övriga kända vikingatida runtexter. I denna artikel kommer jag att utveckla ett hittills försummat tolkningsalternativ, nämligen att inskriften faktiskt skulle kunna tolkas så att den istället uppvisar tydliga paralleller med huvuddelen av de texter som ristats på vikingatida runstenar, inkluderande runristade block och hällar i landskapet.¹

En sådan naiv tolkningshypotes kan te sig egendomlig. Sett till språkets yta har Rökstenen många uppenbara drag som gör inskriften unik. Ingen annan runsten har en inskrift som kommer i närheten av Rökstenens cirka 760 runtecken, och flera av de ord vi finner här saknas i det övriga runmaterialet. För att pröva om inskriften trots detta följer samma principer för meningsskapande som andra vikingatida runstensinskrifter, krävs en teori som kan binda språklig yta till semantik, språkliga detaljer till textens helhet och texten till sin kontext. Innan jag kommer till själva Rökstenen – rest söder om sjön Tåkern i Östergötland någon gång på 800-talet, idag vid den gamla vägen mellan Skänninge och Alvastra – kommer jag därför introducera en text- och kontextteori, nämligen s.k. socialemiotik, och visa vad detta teoretiska perspektiv kan säga om vikingatida runstenar.

Det perspektiv som jag prövar är att låta inskrifternas relation till runstenars rumslighet vara i fokus. Utgångspunkten är att skrivna texter konstruerar andra rumsliga villkor för meningsskapandet än tal och samtal. Vilka dessa villkor är, skiftar beroende på den skriftteknologi som används. Runstenar har sin speciella inverkan på meningsskapandets rumslighet, runpinnar en helt annan, men gemensamt för all skriftteknologi är att människan får sällskap av en ny aktör: texten som artefakt. Det är mot denna fond, att texter äger rum, som jag i senare delen av artikeln ska diskutera hur tidigare forskning tagit sig an Rökstenens inskrift, samt alltså

¹ Huvuddragen i artikelns analys presenterades i en föreläsning vid konferensen Svenskans beskrivning 34, Lunds universitet, 2014-10-23. Tack till dem som i samband med föreläsningen framförde konstruktiva synpunkter, framförallt tackas Ulf Teleman som påpekade att lösningen av första gåtkomplexet helst skulle ta hänsyn till grammatiskt genus, och till Anja Malmberg som påtalade att Dag/dagen skull kunna passa som svar såväl vad gäller grammatiskt genus som mytologiskt innehåll. Tack också till Pål Rydberg för tillståndet att återge den skiss över Rökstenens sidor (gjord för Riksantikvarieämbetets utställning vid Rökstenen) på vilken jag markerat de sju textelementen i fig. 1.

visa hur det går att komma till andra slutsatser. Framförallt gäller dessa nya slutsatser tre frågor som ständigt återkommit i tidigare forskning, nämligen frågorna om inskriftens läsordning, dess egendomliga numrerings (nämligen ett hopp från ”det andra” till ”det tolfte”) samt dess gåtfulla mening.

Socialemiotiska perspektiv på text och rumslighet

Socialemiotik är en teori om hur människor utnyttjar semiotiska resurser i texter för att skapa mening i olika sociala kontexter (t.ex. Halliday 1978). Ett utmärkande drag för teorin är att meningsskapande förstås i tre dimensioner: textuellt, interpersonellt och ideationellt. Varje dimension kan renodlas analytiskt, men i praktiken samspelar de alltid med varandra. Textuellt handlar meningskapande om hur texter organiseras. Interpersonellt sätter teorin fokus på hur relationer mellan personer etableras. Ideationellt slutligen rör analysen hur olika föreställningar om världen konstrueras. Teorin utnyttjar dessa tre dimensioner för att förstå vad som händer språkligt i texter och hur texterna matchar de sammanhang där de har sin funktion.

När socialemiotiken använts för analys av texters rumslighet har i allmänhet någon av dessa tre dimensioner fått stå i förgrunden medan de andra fått träda tillbaka. I vissa studier har rumslighet tematiserats som ett textuellt rum, dvs. det rum som etableras genom den spatiala kompositionen av skriven text. Medeltida handskrifter har sitt sätt att organisera text och bygga textuella rum; den moderna hemsidan andra (se Kress och van Leeuwen 1996, 175 f.). Olika rumsliga organisationsprinciper hänger ihop med hur texter på olika sätt utnyttjar textuella språkliga resurser. Hit räknas framförallt språkliga möjligheter att skapa ett informationsflöde mellan satser. Ny information introduceras för att göras till utgångspunkt för satser som följer senare i texten (s.k. kohesion, se vidare Holmberg och Karlsson 2006, kapitel 6). En speciell konsekvens av att en skriven text alltid är rumsligt organiserad är vidare att den kan referera till sig själv, till den plats som utgörs av textens yta (”i detta kapitel”, ”i figuren här nedanför”, ”klicka här” osv.).

Ur socialemiotiskt perspektiv kan rumslighet också förstås som ett interpersonellt rum i vilket skribent och/eller läsare tar plats i interaktion med texten (se t.ex. Thibault 1995, 2007, jfr också Stenglin 2008). Exempelvis kan man notera hur det i skolan ofta är skrivna texter som gör att eleverna måste förbli på sina respektive platser i klassrummet, och hur detta ofta förstärks av att eleverna – på plats – i tal eller skrift ska ge sin

respons på vad de läst (se Holmberg 2013). Hur hårt läsaren knyts till textens interpersonella rum beror bland annat på hur texten utnyttjar interpersonella språkliga resurser. Det kan exempelvis röra sig om olika grammatiska alternativ för att uttrycka språkhandlingar, såsom påståenden, frågor och uppmaningar. Också skriftliga språkhandlingar förstås som ena halvan av en interaktion där läsarens roll är att förstå och hantera de responsmöjligheter som olika typer av språkhandlingar öppnar för. Om språkhandlingar uttrycks med fullständiga satser pekar teorin ut hur grammatiken förbereder läsarens respons, genom att läsaren för att t.ex. bekräfta ett påstående kan återanvända påståendesatsens subjekt och finita verb (se vidare Holmberg och Karlsson 2006, kapitel 3).

Slutligen har socialsemiotiken även intresserat sig för ideationellt rum, och det har då handlat om att fokusera hur texter medierar olika föreställningar om platser. Det kan handla om föreställningar om den plats där läsaren befinner sig, förmedlade exempelvis av en skylt med ett gatunamn (då det ideationella rummet sammanfaller med det interpersonella rummet), men det kan också handla om föreställningar om andra platser, som i klassrummets läsning av en lärobok i geografi (se Matthiessen och Kashyap 2014). Det finns en mängd ideationella språkliga resurser som kan utnyttjas för att i text konstruera föreställningar om platser. Teorin fäster stort avseende vid hur satsgrammatiken fungerar för att så att säga måla upp olika bilder av världen. De tre vanligaste alternativen är satser som uttrycker tillstånd, händelser eller handlingar. Ett tillstånd konstrueras som en utsaga om vad eller hur något/någon är ("Sven var son till Torkel", "Sven var god"). Den semantiska skillnaden mellan å ena sidan tillstånd och å andra sidan händelser och handlingar är att de senare målar upp bilder av något slags förändring i den materiella världen. En händelse utmärks av att grammatiken inte pekar ut någon aktör vars handling får effekt på någon ("Sven dog"). En handling däremot visar med sin grammatik både vem eller vad som orsakar förloppet och vilket element förloppet får effekt på ("Torkel reste stenen", "Han slog den stora jätten"). Denna kvalitet, som alltså karaktäriserar just handlingar, kommer jag fortsättningsvis kalla agens. (Se vidare Karlsson 2011 eller Halliday och Matthiessen 2013, kapitel 5, där teorins terminologi introduceras: tillstånd beskrivs som icke-ergativa—alltså icke-handlande—relationella processer, händelser som icke-ergativa materiella processer, och handlingar som ergativa materiella processer.) En annan central ideationell resurs är förstås rumsadverbial vilka explicit kan knyta tillstånd, händelser och handlingar till en bestämd plats ("Sven dog västerut i Frankrike" osv.).

Även om det förstås är möjligt att avgränsa en studie till en av de tre dimensioner jag skisserat här, bör förhållandet mellan text och rumslig kontext i princip förstås i alla tre dimensionerna. Det är också tredimensionellt som jag i det följande ska visa hur de vikingatida runstenarna tar semiotiska resurser i bruk för såväl textuellt, interpersonellt som ideationellt rum.

Vikingatida runstenars rumslighet

Ett enda större arbete har utnyttjat socialsemiotik för analysen av runstenar, nämligen Bianchi 2010. I olika delstudier visas i detta arbete hur språkliga och visuella resurser samspekar på vikingatida runstenar i Uppland och Södermanland (se också Karlsson 2009). Jag ska här sammanfatta några av resultaten som en princip för textuellt rum. Dessutom har Holmberg och Jansson (2010 och 2011) undersökt konstruktionen av interpersonellt och ideationellt rum i en studie av de 163 vikingatida runstenar i Östergötland som har minst en läslig sats. I det följande presenteras också resultat från denna studie tillsammans med iakttagelser från en senare och kompletterande studie (Holmberg 2013).

Två vikingatida runstenar får illustrera analysen: Kälvestenstenen (Ög 8) och stenen vid Hjärterum (Ög 20). Exakt var de ursprungligen rests är okänt, men idag står Kälvestenstenen vid Västra Stenby kyrka, ungefär två mil nordost om Rök. För att komma till Hjärterum får man ta sig vidare från Västra Stenby ytterligare åtta mil österut i landskapet. De två stenarnas inskrifter återges nedan med anpassad translittering av runorna och normalisering till runsvenska anpassat efter Samnordisk runtextdatabas samt med översättningar från Brate 1918 (Ög 20) respektive Jansson 1984, 44 (Ög 8); rad- eller slingbyten återges med |, sidbyte med ||:

Hjärterumstenen (Ög 20)

× hulmkir : auk · branti : þair · raisþu : stin · þjna · iftir · kiulik × | faþur : sin ·

Holmgæirr ok Brandi þær ræisþu stæin þenna æftir Kiulák, faður sinn.

'Holmger och Brande de reste denna sten efter Kjollak, sin fader.'

Kälvestenstenen (Ög 8)

stikur · karþi kubl þāū | aft auint sunu sin · sa fial austr ||

mir aiuisli · uikikr faþi | aukrimulfr

Stigur/Styggur gærði kumbl þau aft Öyvind, sunu sinn. Sā fioll austr með Æivisli.

Vikingr fāði ok Grīmulfr.

'Stygg (?) gjorde "dessa kummel" efter Öjvind, sin son. Han föll österut med Ejvisl. Viking ristade och Grimulv.'

Den labyrintiska principen

De två grundläggande frågorna för organisationen av inskrifter på runstenar (liksom för andra texter) är var läsningen har sin startpunkt, samt hur läsningen fortsätter från denna punkt. Vad gäller första frågan visar Bianchis undersökning att början på vikingatida runinskrifter med stor sannolikhet är nere till vänster (se Bianchi 2010, 111). Såväl Kälvestenstenen och Hjärterumstenen följer denna konvention. Svaret på den andra frågan är mer osäkert. Vart läsningen leder kan man inte veta i förväg. Principen för organisation av vikingatida runinskrifter skulle därför kunna kallas för den labyrintiska principen: man vet var man ska börja, men inte var man ska komma fram. Detta innebär inte att läsaren är prisgiven åt egna gissningar om läsväg. Tvärtom talar Bianchi om ristarens ambition ”att aldrig låta läsaren gå vilse i inskriften” (2010, 114). Men läsaren kan inte på förhand veta vilken väg inskriften kommer att föra henne.

Det finns två huvudtyper av runlabyrinter: de som organiserats i rader och de som organiserats som slingor. Kälvestenstenens inskrift utnyttjar det första alternativet, rader. Vid organisation i rader gäller att läsaren vid slutet av varje rad typiskt ska följa raden tillbaka för att hitta början av nästa rad. Så läser man Kälvestenstenens fyra rader, där alltså inte bara den första utan också de återstående tre läses nerifrån och upp. Denna konvention, att textrader läses i samma riktning (som ju är helt naturaliserad i vår skriftkultur), har emellertid sina undantag. Det gäller att välja den rad som närmast ansluter till föregående, men man får vara beredd på att en ny rad kan byta läsriktning.

Hjärterumstenens inskrift utnyttjar det senare alternativet, slingor. Om det fortfarande finns text kvar att läsa när läsaren nått slutet av första slingan — och så är det på Hjärterumstenen — gäller det att fortsätta läsningen på den punkt som är närmast i nästa slinga. Till skillnad från läsning av rader behöver man alltså i regel inte backa tillbaka för att hitta startpunkten för läsning av en ny slinga. Men inte heller i detta fall kan man vara säker. Det gäller också här att välja den slinga som ligger närmast den föregående, men det finns ganska många inskrifter där läsningen trots allt kräver att man tar sig igenom en slinga mot läsriktningen för att hitta startpunkten för läsningen av nästa (se Bianchi 2010, 83).

Den labyrintiska principen, så som jag här skisserat den utifrån Bianchi 2010, erbjuder alltså å ena sidan utmaning (t.ex. vad gäller läsriktning), å andra sidan lotsning (till närmaste rad eller slinga). En liknande paradox finns också det när gäller bruk av avvikande skriftsystem som stavlösa

runor eller chifferrunor. Å ena sidan utmanar de läsarens runkunnighet, ofta på en visuellt framskjuten plats, å andra sidan förekommer val av sådana avvikande skriftsystem typiskt först i slutet av en inskrift (se Bianchi 2010, 155 f.).

Också språkligt kan man notera hur inskriften, då den består av mer än en sats, oftast skapar en tydlig väg genom texten. Första satsens sista element tenderar nämligen att bli utgångspunkt för den information som sedan följer. Ett sådant fall visas av Kälvestenstenens två första satser: ”Stygg gjorde dessa kummel efter Öjvind, sin son. Han föll österut med Ejvisl.” Avslutningsvis kan noteras att Kälvestenstenen med frasen ”dessa kummel” liksom Hjärterumstenen med ”denna sten” skapar självreferens, på liknande vis som det stora flertalet vikingatida runstenar.

Språkhandlingsprincipen

Vad gäller runstenarnas interpersonella rum måste analysen förstås vara extremt försiktig. Vi vet inte hur läsningen egentligen gick till eller hur den var inbäddad i en social praktik tillsammans med andra aktiviteter. Vad vi ändå kan sluta oss till har att göra med den inverkan själva mötet med runstenar bör ha haft på läsaren.

De båda manshöga stenarna som valts som exempel lär ha varit placerade på en väl synlig plats i landskapet. Denna placering, typisk för vikingatida runstenar, ställer krav på läsaren, eller betraktaren, att nalkas dem till ett avstånd som låter runtecknen framträda mot stenens yta. Den kraft med vilken stenarna anvisar läsaren plats kan idag lätt underskattas då landskapet är fyllt av texter. När dessa stenar restes hörde de emellertid ännu till en mycket sällsynt kategori av talande ting i landskapet, säkerligen svåra att ignorera.

Också sedan betraktaren anvisats plats vid stenen, kommer den under en tid att begränsa betraktarens rörelsefrihet. För Hjärterumstenen innebär det att läsaren måste stå kvar på samma plats framför ristningsytan och, för att följa runtecknens slinga, böja sig åt vänster, åt höger och sedan åt vänster igen. Kälvestenstenen däremot, som är ristad på två sidor, leder läsaren att bugande backa ett kvarts varv motsols för att avkoda de fyra vertikala runraderna.

Att stenarna genom sin öppna placering i landskapet så att säga vill komma till tals med dem som passerar har också en språklig sida. Inskrifter på vikingatida runstenar utnyttjar i regel, till skillnad från äldre runstensinskrifter, en explicit språkhandlingsgrammatik. På så vis avkrävs och förbereds läsarens—och eventuella lyssnares—respons på

plats vid stenen. För att fånga detta sätt att skapa interpersonellt rum ska jag fortsättningsvis tala om språkhandlingsprincipen.

De 162 östgötska runstenarna (Rökstenen oräknad) som undersökts av Holmberg och Jansson (2010, 2011) har totalt 225 språkhandlingar. Av dessa är 200 påståenden vilka alltså ställer läsaren inför att viss information ska tas emot som sann och relevant, alternativt ifrågasätts. Påståenden är också de språkhandlingar som uttrycks av Hjärterumsstenens enda sats och av Kälvestenstenens tre. De återstående 25 språkhandlingarna är istället uppmaningar, i regel riktade till Gud i bön för den döde. Den förväntade responsen bör i dessa fall vara att läsaren ska instämma i inskriftens bön.

Att det kan ha varit nästan fysiskt svårt för läsare i en ung skriftkultur att ignorera skriftliga språkhandlingar finns faktiskt tidig evidens om, inte från den svenska vikingatiden, men väl från den grekiska antiken. En av de första metaforerna för skriftlig kommunikation, som förekommer i såväl grekiska som latinska inskrifter, är det sexuella övergreppet i vilket läsaren liknas vid offret och skribenten vid förövaren (Svenbro 1999, 19, se vidare 1988, 207 f.).

Principen om lokal agens

Vad gäller runstenarnas ideationella rum kan man först konstatera att redan en rest sten i sig vittnar om att någon i viss avsikt utfört en handling på den aktuella platsen. Det är om just detta som nästan alla vikingatida runstensinskrifter först talar: om vem eller vilka som låtit resa stenen och för vem eller vilka detta gjorts.

Bland de östgötska inskrifterna som analyserats av Holmberg och Jansson (2010, 2011) framträder två huvudkategorier av inskrifter (även om studien presenterar en något mer finmaskig indelning). Den ena gruppen av inskrifter gör som Hjärterumstenen, och berättar endast om den plats där stenen (och läsaren) står. Denna kategori är den klart vanligaste i materialet: 139 av de 162 runstenarna hör hit. Den andra kategorin inskrifter gör som Kälvestenstenen, och berättar också om något som skett på en annan plats. Typiskt handlar det om långväga resor, precis som på Kälvestenstenen. Denna kategori inskrifter, som i materialet representeras av 23 runstenar, ställer alltså stenens plats i förbindelse med en annan plats.

En viktig iakttagelse är hur grammatiken fördelar sig mellan vad som sägs om stenens plats och vad som sägs om andra platser. Det är nämligen bara om det som skett vid stenen som inskrifterna uttrycker agens. Här används nämligen handlingens grammatik i utsagor om hur personer byggt

broar, gjort spänger osv. Hjärterumstenens inskrift uttrycker en sådan handling med sin enda sats där ju Holmger och Brande uppträder som handlande vilka ”reste denna sten”. Kälvestenstenens inskrift uttrycker två handlingar genom att i första satsen göra Stygg till den handlande som ”gjorde dessa kummel”, och i sista satsen på motsvarande sätt tala om hur Viking och Grimulv ”ristade”, underförstått ”runorna”.

För andra platser än stenens egen används i dessa inskrifter en annan och mindre handlingskraftig grammatik. Satser som berättar om andra platser konstrueras antingen som tillstånd eller som händelser. Ett exempel på detta är när Kälvestenstenen i inskriftens andra sats med händelsens grammatik berättar om vad som utspelat sig på en annan avlägsen plats: ”Han föll österut med Ejvisl”. Däremot förekommer aldrig i Holmberg och Janssons material av östgötska runinskrifter (2010, 2011) handlingens grammatik i samband med andra platser. Med andra ord saknas sådana utsagor som att någon på annan plats ”erövrat land”, ”dödat fiender”, ”vunnit ära” e.d. Närmast en sådan konstruktion kommer Oklundastenen (Ög N288) med utsagan om att ”han flydde skyldig”, men inte heller i denna inskrift riktas det som utspelas sig på annan plats mot något objekt. Även om det i andra landskap finns enstaka undantag (t.ex. Sö 166 som berättar om Gudver att han ”skiftade gåld” i England och ”hemsökte borgar” i Saxland) så syns det vara en mycket stark tendens för vikingatida runinskrifter att just platsen vid stenen framställs som den viktiga platsen för handling. Jag kommer att tala om detta som principen om lokal agens.

Sammanfattningsvis visar ett socialemiotiskt perspektiv hur vikingatida runstenenar kraftfullt utnyttjar semiotiska resurser för rumslighet i teorins alla tre dimensioner. Det har sin bakgrund i att runstenarna, på ett eller annat sätt, har hört hemma i en minnespraktik där läsaren i själva läsaktens ”här och nu” hade att återkalla minnet av ett avlägset ”här och då”. Att runstenarnas minnespraktik var säkrare än den muntliga traderingen är varje bevarad runstensinskrift ett bevis på. Kälvestenstenen och Hjärterumstenen får oss än idag att upprepa namnen på de längesedan döda (även om detta, tack vare reproduktionen av deras inskrifter med annan skriftteknologi, ofta sker på andra platser än stenarnas).

Vi kan nu jämföra Rökstenen med vad analysen gett ifråga om textuellt, interpersonellt och ideationellt rum för vikingatida runstensinskrifter i allmänhet. Vad skulle resultatet bli om man också för läsningen och tolkningen av denna inskrift följer det som här formulerats som den labyrintiska principen, språkhandlingsprincipen och principen om lokal agens?

Rökstenen som labyrint (läsordning)

Forskningen kring Rökstensens läsordning har lett till flera olika motstridiga slutsatser, inte vad gäller inskriftens startpunkt, men väl om vägen därifrån till någon av de tre möjliga slutpunkter som föreslagits. Inget av förslagen grundar sig på sådana överväganden som jag här sammanfattat som den labyrintiska principen. Problemet är att en läsordning efter den labyrintiska principen snabbt ställer läsaren inför till synes oöverstigliga hinder, såväl ifråga om textens kohesion som enskilda chiffer. Den princip som vunnit starkast gehör är därför vad som kunde kallas det minsta motståndets lag (se Wessén 1958, Widmark 1993, Gustavson 1991, Harris 2007). Denna idé om läsordning ger en följd där alla partier med avvikande skriftsystem läses sist. När partier som ristats med vanliga kortkvistrunor ur den yngre 16-typiga futharken läses samman, öppnar sig dessutom en tilltalande möjlighet att skapa kohesion i inskriften, eftersom dessa partier har det gemensamt att de tycks tala om olika krigare eller kungar. Ett annat alternativ som framförts bygger på rekonstruktion av ristarens troliga arbetsgång (von Friesen 1920, 7f.), och ytterligare ett annat alternativ utgår från likheter mellan inskriften och strukturen i ett s.k. *greppaminni*, ett speciellt fornordiskt språkspel bevarat i andra senare texter, vilket består av frågor och svar med flera verser som börjar med samma ord (Lönnroth 1977, 50f.).

Med få undantag har forskare urskilt samma textelement, sju delar av texten vilka kan avgränsas utifrån hur runorna formats och organiserats. Inom dessa element, vars position på stenen visas i fig. 1, råder det i stort sett konsensus om läsordningen, medan oenigheten gäller övergången mellan textelement. Figurens radnumrering visar hur Gustavson (1991, 24f.) presenterar den följd mellan textelement vilken efter Wessén (1958, 11f.) kommit att gälla för att vara standardläsningen (se t.ex. Widmark 1993, Harris 2007). Det tydligaste brottet mot den labyrintiska principen är övergången mellan rad 11 (sista raden i textelementet om de två stridsbytena) och rad 12 (första raden i textelementet om de tjugo kungarna), eftersom dessa textelement inte har någon beröringspunkt med varandra.

Jag ska i det följande presentera textelementens följd såsom de faller ut i efter den labyrintiska principen, men hänvisar till standardläsningens numrering av raderna i enlighet med fig. 1. (De sju textelementens lydelse återges i nästa avsnitt.)

Inskriften börjar med textelementet om Vamod och Varin (se textelement 1 nedan) som består av två vertikala rader av runor vilka, lik-

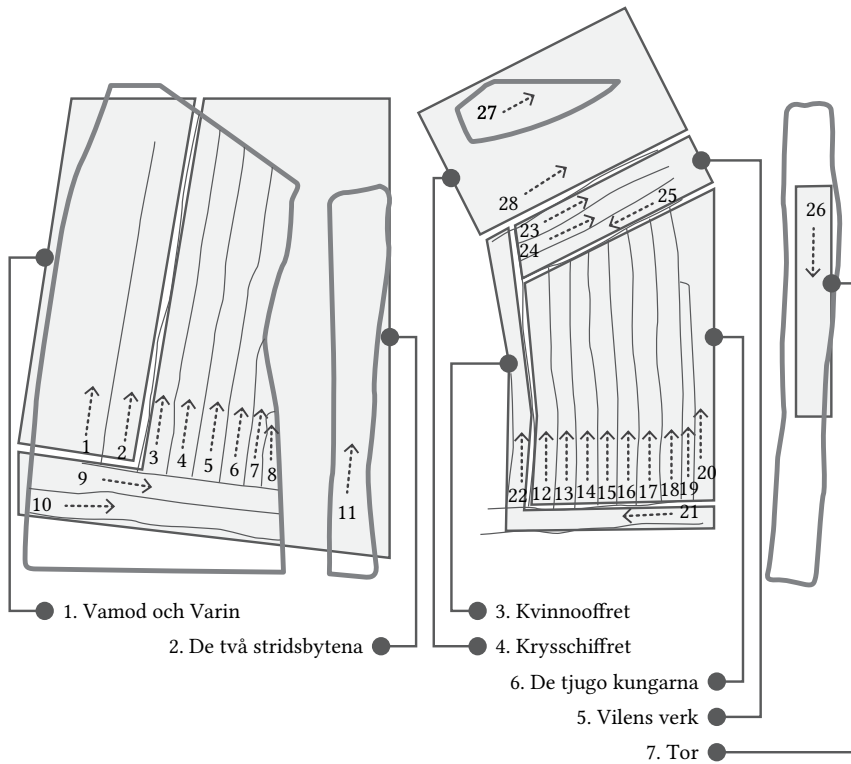

Fig. 1. De sju textelementen i Rökstenens inskrift (numreringen visar läsordningen i Gustavson 1991 efter Wessén 1958)

som huvuddelen av inskriften, ristats med kortkvistrunor ur den yngre 16-typiga runraden. De båda raderna igenkänns som ett avgränsat textelement genom att dess runor är ristade med avsevärt större storlek. Här följs alltså konventionen om startpunkt ”ner till vänster”.

Övergången till textelementet om de två stridsbytena (se textelement 2 nedan), vilket också ristats med kortkvistrunor, är oproblematiskt. Läsningen av rader fortsätter först i samma läsriktning nedifrån och upp. Väl framme vid framsidans högra kant måste läsaren överväga om inskriften går vidare till angränsande smalsida. En sådan läsväg skulle emellertid lämna framsidans nedre vertikala rader tillspillogivna, varför dessa måste läsas först. Lägg märke till hur läsaren i övergången mellan rad 8 och rad 9 inte bara måste backa tillbaka genom den redan lästa rad 8, utan också ta sig igenom rad 9 åt fel håll för att hitta rätt läsriktning, vilken här, liksom

i rad 10, är från vänster till höger. Från slutet av rad 10 kan läsaren nu enkelt nå textelementets sista rad (rad 11) vilken ristats på den angränsande kantsidan i läsriktning nedifrån och upp. Textelementets organisation över stenens yta illustrerar tydligt hur läsaren leds vidare genom möjligheten att hitta en nära förbindelse mellan radernas ändar, oaktat deras läsriktning.

Från sista raden i textelementet om de två stridsbytena (textelement 2) leder den labyrintiska principen läsaren vidare till nästa textelement i motsolsriktning. Det är textelementet om kvinnooffret (se textelement 3 nedan), vilket består av två rader som på stenens baksida ristats med runor vars läsning kräver kännedom om den äldre 24-typiga runraden. Valet av denna läsväg underlättas av att textelementets första rad dragits ut så att den möter sista raden i föregående textelement. För att hitta rätt läsriktning måste läsaren göra samma manöver som i övergången mellan rad 8 och 9, dvs. backa tillbaka ner genom den redan lästa rad 11 och ta sig igenom rad 21 i fel riktning för att hitta rätt läsriktning. Denna rad är nämligen ristad från höger till vänster med runor som vänts upp-och-ner. Textelementet andra rad leder läsaren åter mot stenens topp.

Från sista raden i textelementet om kvinnooffret (textelement 3) behöver läsaren överväga tre alternativ: fortsatt rörelse medsols från radens lägre ändpunkt, fortsatt rörelse medsols från radens övre ändpunkt, eller fortsatt rörelse mot toppen. Valet bör falla på det tredje alternativet, eftersom detta verkar vara den sista chansen att få en kort väg mot toppen. Nästa textelement blir därför kryssschiffret (textelement 4), dvs. de sex stora runkryssen vilka fyller baksidans översta fält samt toppsidan. Runkryssen utgör ett slags talchiffer som anger runor efter deras plats i futharken, men läsningen är emellertid mycket osäker, inte minst för att det är vanskligt att bedöma i vilken ordning runorna ska läsas.

Från toppen leder läsningen neråt till textelementet om Vilins verk (se textelement 5) vilket slingrar genom tre snedställda rader på baksidans övre del. I dessa rader växlar skriftsystemen från förskjutningschiffer via vanliga kortkvistrunor till vad som förefaller vara ett avslutande talchiffer.

Härefter kan motsolsläsningen av vertikala rader återupptas, först i textelementet om de tjugo kungarna (se textelement 6) vilket också ristats med kortkvistrunor ur den vanliga 16-typiga runraden. Det avslutande textelementet blir därmed textelementet om Tor (se textelement 7) som är ristat med ett talchiffer på den återstående smalsidan. Övergången mellan de två sista textelementen är underlättad av att den sista, nu skadade, raden i textelementet om de tjugo kungarna är ristad hela vägen upp till den höjd där läsaren finner startpunkten för läsning av det sista text-

Läsordning efter den labyrintiska principen	Växling mellan skriftsystem	Läsordning efter Wessén 1958 m.fl.	Växling mellan skriftsystem
1. Vamod och Varin	16-typig futhark ↓	Vamod och Varin	16-typig futhark ↓
2. De två krigsbytena		De två krigsbytena	
3. Kvinnooffret	24-typig futhark ↓	De tjugo kungarna	
4. Krysschiffret	talchiffer	Kvinnooffret	24-typig futhark ↓
5. Vilins verk	förskjutningschiffer ↓	Vilins verk	förskjutningschiffer ↓
	16-typig futhark ↓		16-typig futhark ↓
	talchiffer		talchiffer
6. De tjugo kungarna	16-typig futhark ↓	Tor	
7. Tor	talchiffer	Krysschiffret	

Fig. 2. Läsordning efter den labyrintiska principen i jämförelse med Wessén 1958

elementet. Denna ristningens sista rad ska nämligen, till skillnad från de övriga vertikala raderna, läsas uppifrån och ner. Detta arrangemang gör att läsaren avslutar sin läsning nära den punkt där läsningen startade.

I fig. 2 sammanfattas läsordningen efter den labyrintiska principen, i jämförelse med den läsordning som vunnit hävd efter Wessén 1958. Parallellt med respektive läsordning visas hur växlingen blir mellan olika skriftsystem. Den strukturerande principen för Wessén var en uppskattning av respektive skriftsystems svårighetsgrad för 800-talets läsare: enklast kortkvistrunor ur den 16-typiga futharken, något svårare den 24-typiga, ännu svårare ett förskjutningschiffer och allra svårast de olika typerna av talchiffer. Om man godtar denna bedömning kan man också i den läsordning jag här föreslaget skönja en rörelse mot svårare skriftsystem, med den viktiga skillnaden att denna rörelse upprepas tre gånger. Det skulle kunna tyda på att inskriften faktiskt har slutpunkter på alla de tre ställen som föreslagits i litteraturen: en del skulle då sluta med läsning av runkryssens talchiffer (slutpunkten enligt Wessén 1958, Harris 2007 m.fl.), nästa del med talchiffret i textelementet om Vilins

verk (slutpunkten för inskriften enligt t.ex. Kyhlberg 2010), och den sista delen med talchiffret som bildar textelementet om Tor (slutpunkten för inskriften enligt t.ex. von Friesen 1920).

Avslutningsvis ska här en språklig egenhet i inskriften kommenteras, då den bidrar till vad jag behandlar som runstensens textuella rum. Rökstensens inskrift har redan i sin första sats ett självrefererande element i **runar þar** ('dessa runor'), vilket i sig alltså är helt typiskt för vikingatida runstensinskrifter. Detta element är emellertid oväntat framhävt genom sin ovanliga placering sist i satsen ("Efter Vamod står dessa runor"), en placering som ofta signalerar vad som kan bli utgångspunkt för information som följer i senare satser. Dessutom är elementet visuellt framskjutet genom att det kommit att ristas längst upp på framsidans spetsiga topp.

Tidigare tolkningar av inskriften har kämpat med att hitta en kohesion som knyter inskriften till Vamod, den döde sonen. Första satsen skulle möjligen kunna vara en ledtråd till att sammanhanget som följer istället ska skapas kring runorna.

Rökstenen som språkhandlingar

Redan av vad som sagts ovan om Rökstenen som labyrint har det framgått att detta är en krävande runsten också ur interpersonellt perspektiv. Genom sin imposanta storlek torde den ha varit väl synlig på långt håll, och bör ha dragit förbipasserande till sig på kraftfullare sätt än de flesta andra runstenar. Dess höjd är idag 257 cm över marken, men den bör vid den första resningen varit ännu högre. Denna förmodan kommer sig av att den är återrest med ovanligt djup rotända: hela 125 cm under marken. Vid stenens första resning har stenresarna möjligen dessutom bättre förstått att utnyttja någon naturlig höjd i landskapet, vilket kunnat få den att framstå inte bara – såsom idag – som drygt manshög, utan till och med kanske som drygt dubbelt manshög. Inskriftens organisation på stenens yta, vilken analyserats i föregående avsnitt, kräver att betraktaren för att följa runtecknens rader rör sig ett helt varv motsols, och böjer sig – eller bugar – tjugo gånger inför stenen. Också analysen av inskriftens språkhandlingar kommer att visa att detta är en text som ställer höga interpersonella krav.

Tidigare forskning kring Rökstensens interpersonella språkliga val har framförallt rört ett speciellt drag, nämligen den syntaktiska konstruktion som inleds av runföljden **sakum** vilket antas vara en form av ett verb med betydelsen 'säga'. Antingen kan böjningsformen förstås som presens

första person plural: ”vi säger ...” (alternativt singular) eller som imperativ första person plural: ”sägom ...”, eller nusvenskt ”låt oss säga ...” (se t.ex. Melnikova 2010). Konstruktionen förekommer sju gånger och bidrar, oavsett hur böjningsformen tolkas, till att det interpersonella responskravet skärps. Det har emellertid varit ett utmärkande drag i tolkningstraditionen efter Wessén 1958 att ifrågasätta möjligheten för ens den samtida läsaren att direkt ta ställning till de utsagor som ristats på stenen. Detta hänger samman med en egendomlig numrering som inskriften tillämpar i samband med tre av **sakum**-konstruktionerna. I den andra av dessa konstruktioner talas det, helt naturligt, om vad som sägs ”för det andra”. Mer oväntat är att de två **sakum**-konstruktionerna i textelementet om de tjugo kungarna presenteras som ”det tolfte” respektive ”det trettonde”. Den tolkning som flest forskare lutat åt i Wesséns efterföljd är att denna numrering avslöjar att inskriften i själva verket återger en del av en muntligt traderad lista av gåtor. Denna tolkning gör att Rökstenens språkhandlingar inte längre binder läsaren till stenen på det sätt som jag postulerat med språkhandlingsprincipen. Istället blir inskriften primärt en påminnelse om språkhandlingar och deras respons vilka läsaren förväntas känna till från annan källa.

I det följande ska jag visa hur man kan förstå inskriften som en följd av direkt responskrävande språkhandlingar. För att så kunna kommentera inskriften återges nedan varje språkhandling på tre rader: en translitterering med segmentering av runinskriften i fetstil och ett förslag om normalisering till runsvenska i kursiv anpassat efter Samnordisk runtextdatabas, samt översättning till modern svenska i rak stil efter Gustavson 1991, 21 f., något modifierad. Observera att denna återgivning av inskriften i vissa delar är avhängig några av de tolkningar som ska problematiseras i följande avsnitt.

En punkt behöver kommenteras. Samnordisk runtextdatabas anger två alternativa normaliseringar av runföljden **sakumukmini**: *sagum ung-mænni* respektive *sagum mögminni*. Medan Gustavsons översättning utgår från det första alternativet – ’jag säger de unga (männen)’ – har jag valt det senare och översätter ’sägom som ett minne för folket’.

Rökstenens text utgörs – troligen – av arton språkhandlingar. De flesta av dessa är mer interpersonellt krävande än vad man finner på andra runstenar. En tredjedel av dem är nämligen frågor, och ytterligare en dryg tredjedel är visserligen påståenden, men påståenden som är så gåtfulla att de ofta får frågekaraktär.

Egentligen är det bara i det första textelementet om Vamod och Varin som resurserna för språkhandlingar utnyttjas som man i övrigt är van

vid. Här ges nämligen den information som vanligen inleder inskrifter på vikingatida runstenar: vem som står bakom skriftmonumentet, i detta fall Varin, och vem det tillägnas, nämligen hans son Vamod. Mycket ovanligt är emellertid att denna information ges i två påståenden. Vid det korsformade skiljetecknet högst upp vid stenens spets inbjuds läsaren till att börja med att bekräfta att runorna står efter Vamod, och först därefter blir det tillfälle att ge respons på uppgiften om att Vamods far Varin skrivit runorna – eller eventuellt färgat dem om verbet *fā* ska tolkas bokstavligt. Denna uppdelning i två språkhandlingar har öppnat för möjligheten att låta det första påståendet bli en interpersonellt mer påträngande utsaga om läsarens ”här och nu” i en sats där ”dessa runor” är subjekt.

1. Vamod och Varin

aft uamuþ stonta runar þār +

Aft Vāmoð standa rūnar þār.

’Till minne av Vamod står dessa runor.’

n uarin faþi faþir aft faikion sunu

Æn Varinn fāði, faðir, aft faigian sunu.

’Men Varin skrev dem, fadern, till minne av den döde sonen.’

I och med det följande textelementet om de två stridsbytena ändrar språkhandlingarna karaktär. Textelementet består nämligen av två **sakum**-frågor och två gåtfulla påståenden (se textelement 2 nedan). Jag väljer, som nämnts ovan, att förstå **sakum** som imperativ första person plural, vilket ger en tydligare frågekaraktär åt språkhandlingarna: ”sägom ... vilka” respektive ”sägom ... vem”. Dessa frågor blir då vad systemisk-funktionell teori skulle beskriva som interpersonella grammatiska metaforer vilka uttrycker frågor via uppmaningssatser. Med dessa språkhandlingar efterfrågas alltså två stridsbyten (”sägom ... vilka ...”), och därefter en död krigares identitet (”sägom ... vem ...”). Den första frågan slutar mitt i textelementets tredje rad, och för att markera var respons ska ges används en punkt som interpunktionstecken.

De två påståenden som följer bildar var sin halva av en strof i versmättet *fornyrðislag*, och båda tycks ge mer information om den person som just efterfrågats. Deras gåtfulla karaktär gör det omöjligt att bekräfta informationen på vanligt vis (ungefär ”jaha, är det så”). Jag förstår det som om de har en dubbel språkhandlingsfunktion. Å ena sidan ger de verkligen viss information; å andra sidan kan de samtidigt förstås som en slags semantisk upprepning av den sista frågans ”sägom ... vem ...”. Gränsen mellan språkhandlingarna är inte markerad med interpunktionstecken,

men framgår tydligt eftersom det senare påståendet förankrats i läsarens tid: ”nu sitter”.

2. De två stridsbytena

sakumukmini þat huariar ualraubar uarin tuar þar suap tualf sinum uarinumnar t ualraubu baþar somon o umisumonum ·

Sagum mögminni þat, hværiar valraufar vārin tvār þār, svāð tvalf sinnum vārin numnar at valraufu bāðar saman ā ymissum mannum.

’Sägom som ett minne för folket vilka de två stridsbytena var som tolv gånger blev tagna som krigsbyte, båda på en gång från man efter man.’

þat sakum onart huar fur niu altum on urþi fiaru mir hraiþkutum auk tu mir on ub sakar

Þat sagum annart, hvār fur nīu aldum ān urði fiaru meðr Hraiðgutum, auk dō meðr hann umb sakar.

’Sägom för det andra vem som för nio släktled sedan miste livet hos reidgoterna och som dog hos dem till följd av sin skuld.’

raipiaurikr hin þurmuþi stilir flutna strontu hraiþmarar

Rēð Þiöðríkr hinn þurmöði, stillir flutna, strandu Hraiðmarar.

’Då rådde Theoderik den dristige, sjökrigarnas hövding, över Reidhavets kust.’

sitir nu karur o kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika

Sitir nū garur ā guta sīnum, skialdi umb fatlaðr, skati Mæringa.

’Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Märingar.’

Textelement 3 om kvinnooffret består av en enda språkhandling, en **sakum**-fråga som efterfrågar en person (”sägom ... vem”), nämligen den person som friköpts av ett kvinnooffer:

3. Kvinnooffret

sagwmogmeni ⟨þ⟩ad hOar igOldga Oari gOldin d gOonar hOsli

Sagum mögminni þat, hvār Inguldinga varí guldinn at kvānar hūsli.

’Sägom som ett minne för folket vem av Ingvaldsättningarna som blev gäldad genom en hustrus offer.’

Genomgången av språkhandlingar har kommit till det krysschiffer (textelement 4, ej återgivet) som avslutar vad jag hypotetiskt antagit vara den första av tre gåtdelar. Jag betraktar detta textelement som ett ännu olöst chiffer, men antar det rymmer en språkhandling, okänt vilken, men knappast fler, eftersom antalet runor understiger tjugo. Standardtolkningen (vars läsordning framgår av fig. 1) har stannat vid en runföljd som

antagits uttrycka ett påstående med översättningen 'Sibbe från Vi avlade (en son), nittio år gammal' (Wessén 1958, 17). Ett annat förslag har varit att en omvänd läsordning skulle ge möjligheten att tolka runföljden som ett löfte eller varning med översättningen "jättekvinnan utplånar inte en släkt som iakttar de heliga plikterna" (Ralph 2007, 155).

Textelement 5 om Vilins verk utgör vad jag antagit vara den andra gåttdelen. Trots att textelementet är relativt kort, består det av fem språkhandlingar. En inledande **sakum**-fråga efterfrågar en person, och därefter följer tre gåtfulla påståenden vilka ger ny information om personens namn och verk, men samtidigt väcker läsarens undran. Informationen om den efterfrågade personens namn ges två gånger i identiska satser. Båda dessa påståenden avslutas med korsformade skiljetecken. Sist i textelementet står en följd av runor som antas vara ett talchiffer, vilket dock inte kunnat tolkas. Av allt att döma utgör runföljden en avslutande femte språkhandling.

5. Vilins verk (det sista olösta talchiffret utelämnat)

⟨**sakumukmini uaim si buriniþ**⟩**R troki** [med förskjutningschiffer fram till **R** upplöst]

Sagum mögminni, hvaim se burinn niðr drængi.

'Sägom som ett minne för folket åt vilken kämpe en ättling är född.'

uilin is þat +

Vilinn es þat.

'Vilin är det.'

⟨**knuo knat**⟩**iatun** [med förskjutningschiffer fram till **i** upplöst]

Knúa knatti iatun.

'Han kunde krossa en jätte.'

uilin is þat +

Vilinn es þat.

'Vilin är det.'

Textelement 6 om de tjugo konungarna inleder vad jag antar vara den tredje gåttdelen. Det tycks ha samma språkhandlingsstruktur som föregående textelement om de två stridsbytena, dvs. två inledande **sakum**-frågor följda av två gåtfulla påståenden. Som respons gäller det att först rätt ange en plats för de tjugo konungarna ("sägom ... var ..."), sedan svara på vilka de är ("sägom ... vilka ..."). Båda frågorna avslutas med korsformade interpunktionstecken. Det gör att det följande påståendet framstår som en självständig språkhandling trots att det grammatiskt inte är satsformat. Här inbjuds läsaren att bekräfta den nya information som ges om kungarnas namn och härkomst såsom för sammanhanget relevant.

Påståendet kan samtidigt tolkas som en upprepning av det responskrav som ligger i den närmast föregående frågan: ”sägom . . . vilka . . .”. Eftersom sista delen av inskriften i detta textelement är oläsligt p.g.a. skada, går det inte att veta vad det handlar om för språkhandling. Men det är klart att runföljden inte uttryckt en **sakum**-fråga, och det har därför sannolikt rört sig om ytterligare ett påstående.

6. De tjugo kungarna

þat sakum tualfta huar histr si kunar ituituoki on kunukar tuair tikir suaþ o likia +

Þat sagum tvalfta, hvār hæstr sē Gunnar etu vēttvangi ā, kunungar tvair tigir svād ā liggia.

’Sägom för det tolfte var Gunns häst ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligger.’

þat sakum þritaunta huarir tuair tikir kunukar satin t siulunti fiakura uintur at fiakurum nabnum burnr fiakurum bruprum +

Þat sagum þrēttāunda, hværir tvair tigir kunungar sātín at Siölundi fiagura vintur at fiagurum namþnum, burnir fiagurum bröðrum.

’Sägom för det trettonde vilka tjugo konungar satt på Själland under fyra vintrar med fyra namn, födda åt fyra bröder.’

ualkar fim rāþulfsunir hraiþulfar fim rukulfsunir hoislar fim haruþs sunir kunmuntar fim þirnar sunir +

Valkar fim, Rādulfs synir, Hraiðulfar fim, Rugulfs synir, Hāislar fim, Haruðs synir, Gunnmundar fim, Biarnar synir

’Fem med namnet Valke, Rådulfs söner, fem Reidulf, Rugulfs söner, fem Haisl, Hords söner, fem Gunnmund, Björns söner.’

nuk m* m** alu **kī ainhuar *þ.þ . . . ftir fra** [oläslig p.g.a. skada]

Det avslutande textelementet utgörs av en **sakum**-konstruktion som följs av gudanamnet *Tor*. Språkhandlingen kan tolkas som uppmaning till åkallan. Utifrån denna tolkning skulle man kunna ställa upp en arbetshypotes om att också de två talchiffren som antagits avsluta de föregående gåtdelarna skulle kunna utgöra språkhandlingar vars avsikt är att uttrycka och väcka vördnad. Detta är emellertid inget jag kommer att utveckla vidare.

7. Tor

***akumukmini þur**

Sagum mōgminni: Þorr

’Sägom som ett minne för folket: Tor.’

Den interpersonella analys som här skisserats antyder något om hur Rökstenen kan ha fungerat (och i någon mån fortfarande fungerar) som minnespraktik. Läsare bjuds att stiga fram och ta plats vid stenen. Där får de ge röst åt stenens påståenden om Vamod och Varin, och på så vis rädda dem från glömska. Det speciella med Rökstenen är vad som sedan sker. Läsaren leds in i en labyrint av runrader som löper kring alla sidor av Vamods minnesmärke. I denna labyrint gäller det att klara de sexton prov som utgörs av inskriftens resterande språkhandlingar, exempelvis genom att besvara dess frågor och visa att man förstått dess gåtfulla påståenden.

I fig. 3 sammanfattas det mönster som framträder efter att analysen kombinerat den labyrintiska principen med språkhandlingsprincipen. En överraskande konsekvens är att de frågor som i inskriften så egendomligt betecknas som den tolfte och trettonde är just den tolfte respektive trettonde språkhandlingen, om man börjar räkna från de två språkhandlingar som inskriften själv räknar som den första och den andra. Det mystiska glapp mellan "det andra" och "det tolfte" som är mycket omdiskuterat i forskningen, är inget glapp om alla språkhandlingar ses som responskrävande. Jag har funnit en tolkning som tidigare kommit i närheten av en liknande lösning, nämligen von Friesen (1920) som delar in inskriften i 16 "flockar". Detta förslag bygger emellertid på en ibland godtycklig indelning och har därför förkastats av senare forskning (se Wessén 1953). Den språkhandlingsanalys som presenterats här vilar på betydligt säkrare grund, även om en viss reservation måste göras på grund av två olösta chiffer och en oläslig rad.

Avslutningsvis ska två andra mönster kommenteras vilka stöder idén om att de sexton sista språkhandlingar av inskriftens arton kan delas in i tre olika gåtdelar (se fig. 3). För det första framträder en parallellitet mellan dessa tre delar: de inleds alla med en eller två **sakum**-frågor; dessa följs alltid av två eller tre gåtfulla påståenden; de slutar alltid, vilket redan kommenterats, med en språkhandling som uttryckts med talchiffer. Den andra iakttagelsen är kanske mer slående, och skulle kunna förklara en viss asymmetri mellan de tre delarna. Det visar sig att tolkningen prydligt lägger sig tillrätta inom futharkens struktur. Den 16-typiga runradens struktur av sex + fem + fem runor speglas nämligen i inskriftens gruppering av sex + fem + fem språkhandlingar.

Om denna struktur är avsedd, och inte bara en tillfällighet, skulle hela inskriften genom sin struktur skapa en slags självreferens. Det skulle i så fall vara ytterligare en ledtråd om att inskriften faktiskt handlar om **runar þar**, 'dessa runor'. Men för att utreda denna möjlighet vidare krävs en ideationell analys av hur inskriften representerar föreställningar om världen.

Textelement	Språkhandlingar	Inskriftens egen numrering
De två krigsbytena Kvinnooffret Krysschiffret	1. sakum -fråga: vilka? 2. sakum -fråga: vem? 3. påstående 4. påstående 5. sakum -fråga: vem? 6. åkallan? [olöst chiffer]	”för det andra”
Vilins verk	7. sakum -fråga: åt vem? 8. påstående 9. påstående 10. påstående 11. åkallan? [olöst chiffer]	
De tjugo kungarna Tor	12. sakum -fråga: var? 13. sakum -fråga: vilka? 14. påstående 15. påstående? [oläsligt] 16. sakum -åkallan	”för det tolfte” ”för det trettonde”

Fig. 3. Överensstämmelsen mellan de tre gåtdelarnas följd av språkhandlingar och den 16-typiga runradens indelning i tre åtter (sex + fem + fem runor)

Rökstenen som konstruktion av agens (tolkning)

När det gäller vilka föreställningar som konstrueras av Rökstenens inskrift flödar forskningen över av olika förslag. Av de forskare som formulerat tolkningar av hela ristningen märks von Friesen 1920, Wessén 1958, Lönnroth 1977 och Harris 2007, 2009. Det helt dominerande antagandet i tidigare forskning är att sökandet efter svaren på Rökstenens gåtor leder bort från stenen. Detta är inte någon onaturlig utgångspunkt med tanke på att inskriften, i den översättning som återgetts ovan, tycks referera till andra platser, exempelvis ”Reidhavets strand”, ”Själland” samt ”slagfältet”, och olika sociala grupperingar såsom ”reidgoterna” och ”ingvaldsättlingarna”.

Det mest kända av tolkningsförslagen gäller textelement 2 om de två stridsbytena. Den andra av **sakum**-frågorna gäller ju en död krigare som, möjligen, sedan framställs som levande. En tolkning som efter Wessén 1958 vunnit stort gehör är att den döde krigaren skulle vara den ostrogotiske kungen Theoderik den store (d. 526) som kort efter det västromerska rikets fall regerade Italien från Ravenna (se t.ex. Gustavson 1991, Harris 2009). Tolkningen bygger på att Theoderiks namn identifieras

med runföljden **þiaurikr** som förekommer i det första av de två gåtfulla påståenden som följer.

På Rökstenens baksida finns textelement som istället lockat forskare att förbinda Rökstenen med mer näraliggande platser. En sådan hävdvunnen tolkning gäller textelement 3 om kvinnooffret. Runföljden **igOldga** i detta textelement har tolkats som 'Ingvaldsättlingarna', och kopplats samman med byn Ingvaldstorp strax söder om Rök (se Brate 1918, 245, jfr Wessén 1958, 24, Gustavson 1991, 25). En annan plats som förknippats med inskriftens lydelse, närmare bestämt med textelement 5 om Vilins verk, är gården Jättingstad ett par kilometer sydöst om Rök. Namnet – bevarat på en annan runsten i närheten (Ög 132) – skulle enligt denna tolkning skvallra om var Vilin ansågs ha besegrat en jätte (Nordén 1960, 274).

Också textelement 6 om de tjugo kungarna har lett till olika förslag med avseende på konkret plats. Några egendomliga uppgifter i detta textelement, såsom kungarnas inbördes släktskap och valkyrian Gunns inblandning, har emellertid lett till tolkningar som snarast placerat kungarna på någon plats i sägnernas värld. En föreslagen plats har t.ex. varit Ogvaldsnäs (norska *Avaldsnes*), en plats i Rogaland som i *Óláfs saga Tryggvasonar* i *Heimskringla* omnämns tillsammans med en kung Varin och som i prologen till *Sverris saga* i *Flateyjarbók* omnämns tillsammans med två av Rökstenens kunganamn, *Hord* och *Rugulf* (Rydberg 1893, 5–7). Den vanligaste uppfattningen i senare forskning är att svaret på gåtan om platsen med de tjugo kungarna har sin referens i för oss helt okända sägner (Wessén 1958, 22, Widmark 1993, 31). Slutsatsen blir då att det inte längre är möjligt att avge något svar på textelementets frågor. Redan den första efterfrågar ju explicit ”var Gunns häst ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligger”.

I denna korta genomgång har jag bortsett från hur tolkningar försökt göra relationen till de antagna platserna relevant, t.ex. genom att göra dem till en del av Varins förmodade släkthistoria eller till indikationer om var Varins fiender, möjligen Vamods banemän, befunnit sig. Oavsett vilka sådana antaganden som görs, blir dock Rökstenen i dessa tolkningar en runsten som riktar uppmärksamheten bort från stenen på ett mycket ovanligt sätt. Om inskriften tolkas så att det är vid Ogvaldsnäs som Gunns häst såg föda, i Jättingstad som Varin besegrade jätten – eller på andra platser som inte är stenens och läsarens – skiljer sig Rökstenens anmärkningsvärt från landskapets alla andra vikingatida runstensinskrifter vilka endast konstruerar det som sker vid andra platser som tillstånd eller händelser (utan agens), inte som handlingar (med agens).

I det följande ska jag, med utgångspunkt i Bo Ralphs banbrytande förståelse av textelementet om de två stridsbytena (2007) pröva om också Rökstenen kan förstås som en inskrift som följer principen om lokal agens.

Vamod och Varin

En tolkning av Rökstenen börjar lämpligen med inskriftens huvudpersoner och de två satser i vilka de presenteras (textelement 1). Böjd mot marken finner läsaren sonens och faderns namn bredvid varandra, men i början av var sin sats, i den första Vamod, sonen, och i den andra Varin, fadern. Detta arrangemang, som också kommenterats ovan, öppnar för att låta en tredje "huvudperson" spela en ovanligt viktig roll, nämligen **runar þar**, dvs. 'dessa runor'. I en systemisk-funktionell analys av satsernas ideationella grammatik kan man visa hur inskriften förbinder Vamod och Varin med runorna på två olika sätt.

I första satsen förbinds Vamod och runorna i konstruktionen av ett tillstånd. Vamod själv blir den för vilka runorna existerar. Så börjar stenen med att, tydligare än de flesta andra runstenar, tala om sig själv som det materialiserade minnet över Vamod "här och nu". I andra satsen är det istället Varin som förbinds med runorna, vilka elliptiskt förutsätts som verbets objekt. Denna sats konstrueras som en handling i vilken Varin uppträder som den handlande och runorna blir handlingens mål. Denna sats uttrycker alltså till skillnad från den första agens, på ett sätt som känns igen från de flesta andra vikingatida runstensinskrifter.

Första gåtdelen: de två krigsbytena och kvinnooffret

Den första gåtdelen består enligt den läsordning jag argumenterat för ovan av textelement 2–4, nämligen de två krigsbytena, kvinnooffret och kryssschiffret. De två första ska kommenteras i det följande. En systemisk-funktionell analys av satsernas ideationella grammatik ger vid handen att denna gåtdel inleds och avslutas (före kryssschiffret) med satser som uttrycker handlingar. Båda återfinns i **sakum**-frågor, och i båda fallen gäller det att lista ut vad som efterfrågas som handlingarnas mål: "vilka två krigsbyten" som några tagit från varandra, liksom "vem/vilken ..." som gäldats av ett kvinnooffer. Handlingarna tycks emellertid i förstone utspela sig på andra platser än stenens. Flera av satserna i denna gåtdel innehåller nämligen element som tycks rikta uppmärksamheten bort från stenen, t.ex. adverbialen som översatts 'hos reidgoterna' och alltså förknippats med östgoterna och Theoderik i Ravenna.

Den som starkast argumenterat emot idén att Rökstenen skulle ha något med Ravenna att göra är Bo Ralph (2007). Han menar helt enkelt att denna tolkning, med sin bakgrund i förlegade föreställningar om kopplingar mellan Östergötland och östgoter, saknar täckning i de runor som ristats på stenen.

För att finna svaren på inskriftens två första frågor går Ralph först vidare till de två påståenden som följer efter frågorna. Det är dessa två påståenden som i enlighet med tidigare tolkningar kallas Theoderikstrofen. Efter att ha påpekat en rad formella och innehållsliga svårigheter med den tolkning som utgår från att en Theoderik nämns i början av denna strof, föreslår Ralph en ny tolkning (se nedan). Det avgörande greppet i Ralphs omläsning är att lösa upp runföljden **raipiaurikr** så att de runor som lästs ihop till något som möjligen skulle kunna syfta på en gotisk kung, istället förs till tre olika ord. Ralph förstår **raip** som 'red' (en möjlighet som uppmärksammats redan av Bugge 1910, 40), och låter sedan bli att förutsätta en dubbling av **þ**-runan. Detta möjliggör att de tre följande runorna **iau** kan beteckna det runsvenska ordet *iau* med betydelsen 'häst' (se också Peterson 1992, 90f.), och att de återstående runorna kan stå för ordet *rinkr* med betydelsen 'kämpe'. Theoderik är borta och fram träder en ridande kämpe. Formuleringen blir en parallell till strofens andra del som ju berättar att "nu sitter han rustad på sin häst, med sköld över axeln".

Ralphs omläsning av inledningen till "Theoderik-strofen" (2007):

raipiaurikr hin þurmuþi	→	raip iau rikr hin þurmuþi
<i>Rēð Þiōðrikr hinn þurmōði</i>	→	<i>Rēð iau, rinkr hinn þurmōði</i>
'Då rådde Theoderik den dristige' →		'Red på hästen (gjorde) den hugstore kämpen'

Vem är han då som rider, "den hugstore kämpen", han som ömsom framställs som död och som levande. Det är ju vad den andra **sakum**-frågan vill få läsaren att säga. Ralphs svar är att det är solen, eller solguden som färdas fram över himlavalvet. Krigarens sköld blir en bild för solskivan och hästen en omskrivning för föreställningen om ett solskepp draget av hästar.

Vilka är i så fall de två stridsbytena som byter ägare tolv gånger och som efterfrågas i den första **sakum**-frågan? Ralph pekar på möjligheten att förstå passagen som om dessa byten skiftar fram och tillbaka tolv gånger mellan två personer. Inte i en kedja av tolv olika personer. Och svaret kan då gälla en kosmisk kamp där solljus växlar med månlyus. Tolvtalet syftar då på de tillfällen varje år då månen på natten tycks ha stulit

solljuset, och på de tolv perioder av kompakt nattmörker då solen tycks ha tagit allt ljus tillbaka. Ralphs tolkning av detta textelement är övertygande, och lösningsförslaget är mer underbyggt i detaljer än vad jag här kan redogöra för. Bland annat visar Ralph att 'gotisk häst' är en felaktig översättning för vad som helt enkelt borde vara 'häst'.

Inskriftens utsagor om ljuset följer principen om lokal agens om de förstås, inte som utsagor om himlakroppar någon annanstans, utan som utsagor om det nya grundvillkoret för en skriftlig minnespraktik. Att solen går ner är inget hot mot det muntliga ryktet om en död man. Men för läsningen är det avgörande att ljuset återkommer. Kampen mellan ljus och mörker är därför inte bara något som sker på himlavalvet, det handlar också om något som sker på stenens yta, i det läsningens "nu" som textelementets sista sats talar om.

Det finns som jag ser det egentligen bara två mindre svagheter med Ralphs tolkning, en grammatisk och en geografisk. Det grammatiska problemet är att *sól* har feminint genus i fornsvenskan, och *máni* 'måne' maskulint, vilket slår igenom i de mytologiska föreställningarna om en manlig mångud och en kvinnlig solgudinna. För tolkningen av textelementets andra fråga och de följande två påståendena, som ju tycks likna ljuset vid en manlig krigare, skulle det vara bättre om genusfördelningen varit den omvända. Det geografiska problemet är att omnämmandet om reidgoterna tycks peka på att textelementet trots allt skulle kunna ha en koppling till Theoderiks goter.

En alternativ frasering av Ralphs lösningsförslag, med samma poäng i sak, skulle kunna vara att det är natten och dagen som tävlar om månens och solens ljus, och dagen som därefter framträder som den hugstore kämpen med solskivan som sin sköld. *Dagr* är nämligen ett maskulint ord, och i fornnordisk mytologi är dessutom Dagr en manlig gudom som ansågs rida över himlavalvet för att skapa dygnets ljusa timmar. De mörka timmar som endast månljus ibland kan lysa upp ansågs istället vara skapade av dagens mor, den kvinnliga guden Nátt. Därmed är det grammatiska problemet löst.

Hur kommer då reidgoterna och Reidhavet in? Reidgoterna nämns inte bara på Rökstenen, utan också i den poetiska Eddan, nämligen i *Vafþrúðnismál*. Diktens Vavtrudner är en jätte som blir utmanad av Oden (som kallar sig *Gagnráð*) i en mytologisk frågesport. Den allra första av jättens frågor gäller dagen eller rättare sagt namnet på dagens häst. Oden klarar frågan galant, hästen heter *Skinfaxi*, och guden passar dessutom på att berätta för Vavtrudner var dagen varje morgon hämtar sin häst (strof 11 och 12, i översättning av Brate 1913, 33):

Vafþrúðnir kvað:

”Segðu mér, Gagnráðr,
alls þú á gólfi vill
þíns um freista frama,
hvé sá hestr heitir
er hverjan dregr
dag of dróttmøgu.”

Vavtrudner sade:

”Säg mig, Gagnråd,
då på golvet du vill
fresta din framgång,
hur den hästen
heter, som drager
dagen över människor var morgon!”

Óðinn kvað:

”Skinfaxi heitir
er inn skíra dregr
dag um dróttmøgu;
hesta beztr
þykkir hann með Hreiðgotum,
ey lýsir mōn af mari.”

Oden sade:

”Skinfaxe han kallas,
som den klara dagen
var morgon över människor drar.
För den bästa av hästar
han hålles av reidgoter,
ljus sprider springarens man.”

Att dagen hämtar sin häst hos reidgoterna, där han alltså enligt Rökstenens inskrift mist livet innan han åter sitter upp på hästen, är alltså ett poetiskt sätt att tala om att morgonens första dagsljus kommer från horisonten i öster. Detta förklarar utmärkt varför reidgoter nämns i denna passage på Rökstenen, och ger ett synnerligen starkt stöd för Ralphs tolkning. Omnämmandet av reidgoter skulle nödtorftigt ha kunnat förklaras som en konkret detalj som är tillagd för att göra gåtans lösning mindre uppenbar. Nu visar det sig vara tvärtom. Referensen till reidgoterna gör att lösningen – för den som känner den mytologiska geografin – ligger i öppen dager.

Jag går nu vidare till stenens baksida och textelementet om kvinnooffret. Växlingen till runtecken från den 24-typig runraden, vilka används något idiosynkratiskt och med några egendomliga former, skapar här ytterligare svårigheter redan för själva läsningen. Den runföljd som förefaller vara allra mest svårläst är **igOldga** (med de två senare runorna i början av textelementets andra rad) vilken alltså översatts ”Ingvaldsättlingarna”. Om man som en arbetshypotes antar att den avsedda betydelsen är en annan, men okänd, skulle det som efterfrågas vara vem som ”blev gäldad av en kvinnas/hustrus offer”. Man kan då följa idén om att läsaren faktiskt är kvar i samma gåtdel som tidigare och därmed inte lämnat det komplex av gåtor som tematiserar ljusets växling. De föregående utsagorna har gällt dagen. Dagen som ”miste livet”, men som ”nu sitter rustad på sin häst”. Svaret på nästa fråga skulle då kunna förklara hur dagen får livet tillbaka: Det är dagen som blev gäldad av en kvinnas offer. Bilden är i så fall att natten offerar sig för dagen. Ett sådant svar stämmer ju för övrigt

väl inte bara med grammatiskt genus – *nätt* är femininum – utan passar mytologiska föreställningar på ett sätt som ger denna gissning ett starkt intertextuellt stöd. Natten är ju, som nämnts ovan, i den nordiska mytologin dagens mor.

Helst skulle förstås runföljden **igOldga** ges en innebörd som kan passa i den nya tolkning som föreslås här. Detta är ett olöst problem. Ett mycket tentativt förslag för fortsatt prövning är att hela runföljden skulle kunna vara en prepositionsfras med betydelsen 'i gryningen' ('i det gyllene?'), vilket skulle göra satsen till en fråga om vem som "i gryningen blev gäldad av en kvinnas offer".

För tolkningsarbetet med resterande delar av inskriften kan man notera vilket heuristiskt tillvägagångssätt som ledde fram till lösningen av första gåtdelen. Först och främst visar det sig att alla inskriftens gåtfulla utsagor fram till det avslutande talchiffret kunde ges en sammanhållen tolkning – allt handlar om det ljus som behövs vid stenens "här" för runornas läsande. Man kan vidare notera att det var först bakifrån som den första utsagan kunde ges mening. Talchiffret fungerar på så vis som en gräns i inskriftens labyrint vid vilken läsaren kan vända tillbaka för att fundera på hur de ledtrådar som dittills givits kan läggas samman.

Andra gåtdelen: Vilins verk

Andra gåtdelen utgörs av textelement 5 om Vilins verk, vilket slutar med ett olöst talchiffer. Centralt för tolkningen av denna del är två satser som uttrycker händelse respektive handling. Händelsen återfinns i den inledande **sakum**-frågan: "... åt vem en ättling är född". Handlingen skulle med upplöst chiffer kunna översättas "han kunde krossa en jätte". Båda följs av satser som med samma lydelse uttrycker tillstånd och ger namnet, eller kanske titeln, på den person som åsyftas: Vilen. Utsagan om jättekampen uttrycker tydlig agens.

Också i detta fall syns lösningen bäst börja bakifrån. Man kunde ta fasta på att handlingen i sin konstruktion av agens är parallell med hur Varin i inskriftens början blir agenten för ristan (eller färgandet) av runorna. Det enklaste sättet att följa principen om lokal agens skulle vara att tolka jätten som en metafor för den sten som runristaren bearbetat. Ola Kyhlberg (2010, 185 f.) har argumenterat för denna tolkning, alltså att satsen syftar på runristarens arbete med att forma en talande sten, "jätten". Verbet *knūa* kan nämligen förstås inte bara i betydelsen 'krossa', eller 'döda', utan också som 'kraftfullt bearbeta' (se Bugge 1910, 113 f.), möjligen också med sexuella konnotationer. Möjligheten att göra en

metaforisk koppling mellan runstenen och ”jätten” försvåras nog av att jättar idag knappast förknippas med visdom och runkunnighet. Den nordiska mytologin rymmer emellertid andra föreställningar. Självaste Oden erkänner, när tävlingen i *Vafþrúðnismál* står och väger, att den jätte han möter känner till allt *frá jötna rúnum oc allra goða* (strof 42), alltså har kunskap om ’var hemlighet om jättar och jämväl alla gudar’ (Brate 1913, 37).

I Kyhlbergs tolkning har textelementet, till vilket han faktiskt inte räknar den inledande **sakum**-frågan, karaktären av en avslutande ristarsignatur. I den läsordning jag argumenterat för bör tolkningen kunna fungera ”bakifrån”, och alltså ge ledning också för att säga ”åt vilken kämpe en ättling är född”. Det är inte svårt att fullfölja tolkningen. Bilden skulle helt enkelt kunna vara den att ristan det av runorna fått den talande stenen att födas: texten framställs som skribentens barn.

Tre iakttagelser ska nämnas vilka ger stöd för att tolka jätten och ättlingen som metaforer för **runar þar**, ’dessa runor’. Den första gäller något som redan Bugge noterat (1910, 225 f., refererat i Brate 1918, 253 f.). Var och en av textelementets tre horisontella rader är ristade med 24 runor, dvs. med samma antal runor som i den äldre futharken, vilket möjligen skulle kunna tas som en ledtråd. Den andra iakttagelsen gäller inskriftens interpunktion, till vilken jag ska återkomma nedan. Det tredje, och klart starkaste stödet ges av en skarpsynt iakttagelse som gjorts av Ousbäck (2007, 32).

Ousbäcks iakttagelse gäller det chiffer som delvis döljer påståendet om att ”han kunde krossa, kraftfullt bearbeta jätten”. Den ristade runföljden är nämligen **rhþrhisiatun** där **rhþrhis** (på ena raden) är uppenbart obegripligt, medan **iatun** (på nästa rad) kan betyda ’jätten’. Runföljden **rhþrhis** är emellertid ett förskjutningschiffer där varje runtecken ska ersättas av det tecken som följer närmast efter i futharken. Den nya runföljd som man därmed får är det begripliga **knuoknat**: *knūa knatti*, ’kunde krossa/kraftfullt forma’.

Förskjutningschiffret i textelementet Vilens verk (→ läses ”står för”):

r→k, h→n, f→u, þ→o, r→k, h→n, i→a, s→t

Chiffret är ovan uppställt så att man kan följa dechiffringen: **r** står för **k**, **h** för **n** etc. Uppställt på detta vis är det uppenbart att dechiffringen ger ett dubbelt resultat. Å ena sidan faller det ut en runföljd (**knuoknat**) som gör att hela satsen kan ges en mening (”han kunde krossa/kraftfullt bearbeta en jätte”). Å andra sidan framsägs vid dechiffringen själva futharken, åtminstone dess tolv första runor i deras konventionella

följd. Efter de två inledande runorna, vilka är nödvändiga för att forma en meningsfull sats, börjar stenen och läsaren liksom leka en lek med varandra (se understrykning ovan): stenen säger **f**, läsaren **u**, stenen **p**, läsaren **o**, stenen **r**, läsaren **k** osv. tills de tillsammans utsagt mer än två tredelar av hela futharken. Sannolikheten för att detta skulle vara en slump är försumbar. Vad skulle passa bättre än om detta sker i en gåta vars svar är runorna?

Tredje gåtdelen: De tjugo kungarna

Genom övergången till den tredje gåtdelen och textelement 6 om de tjugo kungarna försvinner handlingens grammatik. Här handlar det ju om var de tjugo kungarna "ligger" och vilka tjugo kungar som "satt". Ett möjligt undantag utgörs av första frågans formulering om "var Gunns häst ser föda på slagfältet". Satsen skulle kunna tolkas både som en händelse (hästen får syn på föda) och som en handling (hästen söker föda). (I den systemisk-funktionella analysen handlar det om huruvida satsen är en mental eller materiell process.) I det senare fallet skulle alltså satsen uttrycka agens, vilket, efter den princip som jag prövar, skulle innebära att detta borde tolkas som en handling vilken "Gunns häst" utför vid stenen.

Liksom i tidigare gåtdelar vävs en ideationell kedja av ledtrådar. Först efterfrågas en plats, och därefter följer en platsbeteckning ("på Själland"). Samtidigt efterfrågas personer, och därefter följer en serie personnamn. Denna väv av ledtrådar gör det lämpligt att åter inleda lösningen bakifrån. Den som tror sig kunna läsa textelementet framifrån som en berättelse, kommer rimligen att reagera som Sophus Bugge, en av Rökstenens allra första uttolkare, och utropa "Kan nogon tage dette for virkeligt?" (Bugge 1873–1878, 139).

I avsaknad av den nu otolkbara sats som ristats omedelbart före det avslutande talchiffret, får utgångspunkten tas i uppräknningen av namnen på de tjugo kungarna och deras fyra fäder. Den som vill fullfölja idéen om att inskriften verkligen ställer läsaren inför gåtor, stöter här på ett nytt problem. Tidigare i inskriften har det t.ex. gällt att gissa vad som åsyftas med en person (dagen), två ting (solljuset och månljuset), tolv tillfällen (månaderna), men nu gäller det tjugo personer, eller tjugofyra om inte bara söner utan också deras fäder räknas. I en krönika över bragder kunde vilket antal personer som helst förväntas, men för gåtgenren är detta ett ovanligt högt antal.

Talet tjugofyra är emellertid ett tal som haft stor betydelse i den tidiga nordiska skriftkulturen genom att den äldre futharken rymde tjugofyra

tecken. Om detta var betydelsefullt eller ens känt för Rökstenens ristare och läsare kan vi inte vara helt säkra på. Men det är inte otroligt, eftersom inskriften använder runor som kräver kunskap om den äldre futharken. För övrigt används sådana tecken just i de tre rader som omramar textelementet om de tjugo (eller tjugofyra) kungarna. Det görs, som kommenterats ovan, i raden under och till vänster (dvs. textelement 3 om kvinno-offret), men också i det hittills olösta talchiffret på raden närmast ovanför. Man skulle därför kunna pröva tolkningen om inte också den avslutande gåtdelen har att göra med ”dessa runor”. Valet av kungar som metafor för runor fäster i så fall uppmärksamheten inte så mycket på produktionen av stenen och inskriften – vilket var i fokus i metaforiken kring ättlingens födelse och formandet av jätten – utan istället på relationen mellan runorna och läsaren. Rökstenen är, som kommenterats ovan, ett monument som visar skriftens potential att rent fysiskt utöva makt över läsaren: dra henne till sig, begränsa hennes rörelsefrihet, föra henne runt, och låta henne buga, låna ut sin röst samt ge sin respons

Det egendomliga namnskick som presenteras i uppräknigen av namnen, nämligen att barn i samma familj delar samma namn, skulle möjligen kunna vara en analogi till vad vid denna tid borde ha verkat egenartat med den äldre runraden, nämligen att flera runor på grund av språkförändringar delade samma ljudvärde. Men för den tolkning som här prövas hade det förstås varit bättre om varje familj bestått av åtta personer (8×3 istället för 6×4), eftersom det skulle motsvarat den hävdvunna indelningen av den äldre futharken i tre ”ätter” om åtta runor vardera.

Ett större problem för den föreslagna tolkningen kommer i den närmast föregående frågan. Där förekommer en runföljd som tidigare förstås som att kungarna satt ”på Själland under fyra vintrar”: **t siulunti fiakura uintur** vilket skulle motsvara *at Siölundi fiagura vintur*. En möjlighet skulle kunna vara att följa Ralph (2007, 155) som visserligen tar frasen som ett rumsadverbial, men inte som en hänsyftning till en annan geografisk plats. Ralph översätter nämligen *at sjölundi* med ”vid sjöträdet”, och tolkar det som ett bildligt uttryck för mast eller som pars pro toto för skepp. Med hjälp av den **a**-runa som följer förstår Ralph de resterande runorna som *fiagura vinddura*, dvs. ”de fyra vinddörrarna”. Meningen skulle då kunna vara att runorna sitter ”vid de fyra vinddörrarnas sjöträdet”, dvs. såväl norr som söder, öster som väster om masten, alltså i alla fyra väderstreck. Detta, att stenen är ristad med runor på alla sina fyra sidor, är något inskriftens läsare snart ska bli varse i sitt motsolsvarv kring stenen.

Om denna tolkning tillämpas också på textelementets inledande **sakum**-fråga, som ju gäller ju var kungarna ligger, skulle svaret bli

”här”. (Ett rätt chockartat svar för den som känner tidigare spekulationer om andra platser.) Men nu är saken mer komplicerad, eftersom formuleringen av frågan ju gäller ”var Gunns häst ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligger”. Gunn är en valkyria i den nordiska mytologin, vars namn betyder ’strid’, och Gunns häst har tolkats som ett bildligt uttryck för vargen. Eftersom valkyrior inte annars anses rida på vargar, är det betydligt enklare att tolka uttrycket som en annan typ av kenning: *hæstr gunnar* ’stridens häst’ = vargen (jfr fisl. *gunnar haukr* ’stridens hök’ = korpen). Fri från tanken på en ridande valkyria är det kanske lättare att förstå vilken varg och vilken föda som åsyftas.

Eftersom inskriftens första gåtdel med största sannolikhet handlar om dagen och ljuset, kunde man pröva om det också i tredje och sista gåtdelen finns en allusion på samma mytologiska tematik. Den intellektuella tvekampen mellan Oden och jätten Vavtrudner i *Vaffbrúðnismál* inleds, som visats ovan, med att jätten ställer en fråga om dagens häst, vilket alltså gav en ledtråd till lösningen av första gåtdelen. När det senare i tävlingen blir Odens tur att inta rollen som utfrågare, väljer han att återkomma till dagsljuset, och ställer en fråga om vad som ska hända vid tidens slut *þá er þessa [sól] hefir Fenrir farit* (strof 46), dvs. ’när ulven denna sol hunnit upp’ (Brate 1913, 38). Föreställningen är alltså den att en varg, *Fenrir* eller Fenrisulven, jagar solen, för att slutligen sluka den, varefter en ny sol går upp för en ny värld. När Rökstenens tredje gåtdel inledningsvis talar om en varg som söker föda, skulle det mycket väl kunna vara en anspelning på detta drama. Som diskuterats ovan är växlingen mellan ljus och mörker något som sker också på stenens yta. Bevarandet av Vamods minne kräver, utöver runornas ristande som tematiserades i föregående textelement, också att ljuset faller över runorna och ger läsare möjlighet att uttala och tyda dem. Gåtan om var stridens häst söker föda på slagfältet där tjugo konungar ligger, skulle kunna handla om att runorna ”här” kommer att kunna läsas så länge det finns en sol på himlen. Samtidigt påminns läsaren om att kaosmakterna redan nu (märk gåtans presens) hotar förutsättningarna för såväl liv som läsning.

Att inskriftens tjugofyra kungar på ett symboliskt plan skulle representera runorna är något som hävdats redan av Bugge. Hans väg till denna slutsats var emellertid en helt annan. I uppenbar förtvivlan över de innehållsliga orimligheter läsaren stöter på i denna del av inskriften har Bugge nämligen företagit en rad olika, och nog delvis tveksamma, räkneoperationer av runornas antal, och menar att talet tjugofyra dyker upp på oväntat många sätt, såväl i de närmast omramande raderna som inne i textelementet (refererat i Brate 1918, 253 f.).

Jag har nu visat hur alla tre gåtdelarna kan förstås som en konstruktion av agens vid stenen: det är ”här” dagen vinner tillbaka ljuset, ”här” runristaren ristat runorna och ”här” de nu kan ses. Den andra och tredje gåt delen skapar dessutom självreferens genom att stenen så att säga talar om sig själv som ättlingen, jätten och kungarna. Dessa element skapar på så vis kohesiva länkar tillbaka till första satsens **runar þar**.

I arbetet med att hitta dessa länkar får läsaren faktiskt hjälp av interpunktionen. I de två självreferentiella gåtdelarna på stenens baksida används kryss som interpunktionstecken, uppenbarligen där ristaren bedömt att platsen för läsarespons behöver förtydligas. Krysstecken används också efter det självreferentiella elementet **runar þar** i inskriftens allra första sats. Det har noterats att detta första krysstecken är egendomligt placerat, egentligen överflödigt utifrån såväl syntaktiska som tematiska behov (Åkerström 2013, 42).

Eftersom krysstecken endast används i de självreferentiella gåtdelarna kan de, antingen det är avsett eller ej, användas som ett stöd för att lösa dessa gåtor. Där man kommer till ett kryss under sin läsning, kan responsen nämligen hittas om man rör sig ett halvt varv tillbaka och läser orden vid inskriftens första kryss: **runar þar**. Om detta verkligen skulle vara avsikten förklarar det varför inskriftens interpunktionstecken växlar mellan kryss och punkt. När det i första gåt delen behövs ett interpunktionstecken som markerar platsen för respons på den inledande **sakum**-frågan, har ristaren nämligen inte valt ett kryss utan en punkt, kanske för att detta svar inte ska referera till runorna.

Slutdiskussion

Under nästan ett och ett halvt århundrade har forskare inom olika vetenskapliga fält presenterat tolkningar av Rökstenens inskrift. Somligt har modifierats, annat har traderats. En svårighet är därmed att varje nytt tolkningsförsök riskerar att bli en tolkning av föregångarnas tolkningar, medan texten försvinner ur sikte. I den här artikeln har jag utnyttjat en modern text- och kontextteori, socialsemiotik, för att i möjligaste mån åter frilägga inskriftens text.

Modern text- och kontextteori har inte tidigare bidragit till den omfattande vetenskapliga diskussionen kring Rökstenens tolkning, och för övrigt i ganska liten utsträckning utnyttjats till forskningen om runstenar över huvud taget. En anledning till detta kan vara en stark trend inom denna teoribildning att förstå meningsskapande på ett sätt som kräver att textanalys kombineras med observationer av den praktik där texten ingår.

När det gäller vikingatida runstenar upphörde möjligheten att genomföra sådana undersökningar för tusen år sen. Det grepp jag använt för att ändå närma mig texten i sin kontext, är att försöka förstå hur de vikingatida runstenarna bör ha fungerat rumsligt, inte minst genom de krav som ställs på läsaren att förbli i stenens närhet. De preliminära slutsatserna (som bygger på Bianchi 2010, Holmberg och Jansson 2010 och 2011 samt Holmberg 2013) är att vikingatida runstensinskrifter i de flesta fall följer tre rumsliga principer som jag kallat den labyrintiska principen, språkhandlingsprincipen och principen om lokal agens.

En stark tolkningstradition efter Elias Wesséns bok om Rökstenen (1958) har utgått ifrån att detta är en inskrift där läsningen ska kombinera textelement som inte gränsar till varandra på stenen, att inskriften funktion har varit att påminna om en muntlig traderad rikare samling av "minnen", samt att dessa minnen avsett personer och handlingar på andra platser än den plats som är stenens och läsarens.

Visst är Rökstenen med sina gåtor en unik inskrift. Men det har visat sig att svaren på dessa gåtor kan ges utan att man låter inskriften bryta mot de principer för meningskapande som allmänt gäller för vikingatida runstensinskrifter. På punkt efter punkt har det syntts mig som om dessa tre principer, vilka när de tillämpas på andra inskrifter kan förefalla rätt triviala, har fungerat som nycklar som passat i låsen kring Rökstenens mening. Den labyrintiska principen avslöjade tre gåtdelar vilka inte tidigare hållits samman. Språkhandlingsprincipen kunde lösa mysteriet med inskriftens numrering ("för det andra", "för det tolfte", "för det trettonde"). Och principen om lokal agens kunde vägleda gåtornas lösning: De handlar först om ljuset som krävs för runornas ristning och läsning, sedan om runorna och ristaren, och till sist om runorna och läsaren. På sin väg genom inskriftens labyrint har så läsaren blivit påmind om vad som behövs för att ge Vamod evigt minne.

Flera detaljer återstår att lösa, i synnerhet talchiffrens mening och funktion utöver att markera gränser mellan olika delar av inskriften. Det gäller krysschiffret i slutet av första gåtdelen som inte säkert kunnat upplösas, det olösta chiffret i slutet av andra gåtdelen, men också meningen med en avslutande åkallan av Tor. Vad gäller styrkan i de här föreslagna lösningarna av de tre gåtdelarna är min egen bedömning denna: Första gåtdelens lösning verkar mycket övertygande, även om det också i denna del finns detaljer som ännu inte är getts en god tolkning som exempelvis uttrycket "för nio släktled sedan". Sedan Ralphs tolkning (2007) kunnat kompletteras med en förklaring av varför reidgoterna omnämns, förefaller det mig vara omöjligt att längre hävda att inskriften skulle referera till

Textelement	Språkhandlingar	Inskriftens egen numrering
De två krigsbytena	1. sakum -fråga: vilka? 2. sakum -fråga: vem? 3. påstående 4. påstående	Det är solljuset och månljuset Det är dagen Ja, dagen red över himlavalvet Ja, dagen sitter nu rustad
Kvinnooffret	5. sakum -fråga: vem?	Det är dagen
Krysschiffret	6. åkallan? [olöst chiffer]	Åkallan?
Vilins verk	7. sakum -fråga: åt vem? 8. påstående 9. påstående 10. påstående 11. åkallan? [olöst chiffer]	Det är åt runristaren Ja, det är Vilin som ristade runorna Ja, han kunde rista runorna Ja, det är Vilin som ristade runorna Åkallan?
De tjugo kungarna	12. sakum -fråga: var? 13. sakum -fråga: vilka? 14. påstående 15. påstående? [oläsligt]	Det är här runorna kan läsas (så länge det finns sol på himlen) Det är runorna Ja, det är runorna ?
Tor	16. sakum -åkallan	Åkallan

Fig. 4. Svaren på Rökstenens gåtor

Theoderik. Andra gåtdelens lösning har fler osäkra punkter, men får stöd i upptäcken av hur förskjutningschiffret i denna del återger futharken (Ousbäck 2007). Styrkan i tredje gåtdelens lösning är i hög grad avhängig av hur man bedömer argumenten för att inskriften som helhet skulle tematisera ”dessa runor”. Men även om det på flera punkter finns behov av kompletteringar och justeringar av denna lösning, syns mig också tolkningen av tredje gåtdelen väl kunna mäta sig med andra förslag. I fig. 4 presenteras en översikt över möjliga läsarresponser som, enligt den här presenterade tolkningen av inskriften, skulle fungera som svar på Rökstenens gåtor.

Tidigare tolkningar har nästan alltid präglats av olika spekulationer om Varins och Vamods öden och äventyr, om bragder och nederlag, om allianser och fiender, om ära och hämnd. Ingenting av detta är kvar här. Om man så vill kan man förstås ta också den här presenterade tolkningen till utgångspunkt för att fundera vidare kring vad inskriften kunnat ha för personlig botten, även om detta går utöver vad den socialsemiotiska teorin kan bidra med. Tyvärr har de litteraturvetare som tagit sig an inskriften, som Lars Lönnroth och Joseph Harris, fått arbeta med att skapa

ett litterärt sammanhang kring förmodade utsagor om Theoderik och goter. I den tolkning som föreslås här visar sig andra teman på stenen som skulle vara intressanta för en kultur- och litteraturvetenskaplig analys, inte minst förhållandet mellan skrift och minne.

Bibliografi

- Barnes, Michael P. 2007. "Rök-stenen: Noen runologiske og språklige overveielser." *Maal og minne* 2007: 120–132.
- Bianchi, Marco. 2010. *Runor som resurs: Vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland*. Runrön, 20. Uppsala.
- Brate, Erik, övers. 1913. *Sämunds Edda*. Stockholm.
- . 1918. *Östergötlands runinskrifter = Sveriges runinskrifter*, vol. 2. Stockholm.
- Bugge, Sophus. 1873–1878. "Tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland: Et bidrag til kundskab om svensk sprog, skrift og skaldekunst i oldtiden." *Antikvarisk tidskrift för Sverige* 5 (1873–1895): 1–148, 211–215.
- . 1910. *Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden*. Red. Magnus Olsen; med bidrag av Axel Olrik och Erik Brate. Stockholm.
- Friesen, Otto von. 1920. *Rökstenen: Runstenen vid Röks kyrka Lysings härad Östergötland*. Stockholm.
- Grønvik, Ottar. 1983. "Runeinnskriften på Rök-stenen." *Maal og minne* 1983: 101–149.
- Gustavson, Helmer. 1991. *Rökstenen*. Svenska kulturminnen, 23. Stockholm.
- Halliday, Michael A. K. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London.
- Halliday, Michael A. K., och Christian M. I. M. Matthiessen. 2013. *Introduction to Functional Grammar*. New York.
- Harris, Joseph C. 2007. "Myth and Meaning in the Rök Inscription." *Viking and Medieval Scandinavia* 2: 45–109.
- . 2009. "The Rök Stone through Anglo-Saxon Eyes." I *The Anglo-Saxons and the North: Essays Reflecting the Theme of the 10th Meeting of the International Society of Anglo-Saxonists in Helsinki, August 2001*, red. Matti Kilpiö, Leena Kahlas-Tarkka, Jane Roberts och Olga Timofeeva, 11–46. Tempe, AZ.
- Holmberg, Per. 2013. "Placing the Reader: On the Connections of Text, Body and Space." *RASK—International Journal of Language and Communication* 38: 9–29.
- Holmberg, Per, och Håkan Jansson. 2010. "Vikingatidens evighetsmaskiner: Runstenarnas grammatiska konstruktion av tid och rum." I *Bo65: Festskrift till Bo Ralph*, 36–49. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, 39. Göteborg.
- . 2011. "Att rista tid och rum i sten." I *Funktionell textanalys*, red. Per Holmberg, Anna-Malin Karlsson och Andreas Nord, 204–221. Stockholm.
- Holmberg, Per, och Anna-Malin Karlsson. 2006. *Grammatik med betydelse: En introduktion till funktionell grammatik*. Ord och stil, 37. Uppsala.

- Jansson, Sven B. F. 1984. *Runinskrifter i Sverige*. 2. uppl. Stockholm.
- Karlsson, Anna-Malin. 2009. "Språket och 'det andra': Om relationen mellan modaliteter och diskurser." I *Med bilden i tiden: Analys och tolkning av multimodala budskap*, red. Johanna Koivisto och Kristina Nikula, 59–81. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, ser. A, 4. Tampere.
- . 2011. "Texters ideationella grammatik." I *Funktionell textanalys*, red. Per Holmberg, Anna-Malin Karlsson och Andreas Nord, 21–38. Stockholm.
- Kress, Günther, and Theo van Leeuwen. 1996. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. New York.
- Kyhllberg, Ola. 2010. "The Great Masterpiece." *Current Swedish Archaeology* 18: 177–201.
- Lönnroth, Lars. 1977. "The Riddles of the Rök-stone: A Structural Approach." *Arkiv för nordisk filologi* 92: 1–57.
- Matthiessen, Christian M. I. M., och Abhishek Kumar Kashyap. 2014. "The Construal of Space in Different Registers: An Exploratory Study." *Language Sciences* 45: 1–27.
- Melnikova, Elena. 2010. "The **sakum** Formula of the Rök Inscription: Variants and Distribution." "Preprint", The Seventh International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Oslo, 2010. <http://www.khm.uio.no/english/research/publications/7th-symposium-preprints/melnikova.pdf>
- Nordén, Arthur. 1960. "Sibberyd, Röks prästgård och Rökstenens Sibbe helgedomsvårdare." *Fornvännen* 55: 260–279.
- Ousbäck, Fredrik. 2007. "Rökstenens och futharkens platonska kosmologi: Spåren av antikens idégods hos järnålderns skandinaviska krigarelit." C-uppsats i historia, Linköpings universitet. Linköping. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-12506>
- Peterson, Lena. 1992. "Hogastenen på Orust." I *Blandade runstudier*, 1: 81–111. Runrön, 6. Uppsala.
- Ralph, Bo. 2007. "Gåtan som lösning: Ett bidrag till förståelsen av Rökstenens runinskrift." *Maal og minne* 2007: 133–157.
- Rydberg, Viktor. 1893. *Om hjältesagan å Rökstenen*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, 31.6 [n.f. 11.6]. Stockholm.
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- Stenglin, Maree. 2008. "Binding: A Resource for Exploring Interpersonal Meaning in 3D Space." *Social Semiotics* 18: 425–447.
- Svenbro, Jesper. 1988. *Phrasikleia: Antropologie de la lecture en Grèce ancienne*. Paris.
- . 1999. *Myrstigar: Figurer för skrift och läsning i antikens Grekland*. Stockholm.
- Sö + nr = inskrift publicerad i Södermanlands runinskrifter, av Erik Brate och Elias Wessén = Sveriges runinskrifter. Vol. 3. Stockholm, 1924–36.

- Thibault, Paul J. 1995. "The Interpersonal Grammar of Mood and the Ecosocial Dynamics of the Semiotic Exchange Process." I *On Subject and Theme: From the Perspective of Functions in Discourse*, red. Ruqaiya Hasan och Peter H. Fries, 51–89. Current Issues in Linguistic Theory, 118. Amsterdam.
- . 2007. "Writing, Graphology and Visual Semiosis." I *New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse*, red. Terry D. Royce och Wendy L. Bowcher, 111–145. London.
- Vafþrúðnismál. I *Eddukvæði*, red. Jónas Kristjánsson och Vésteinn Ólason, vol. 1: *Goðakvæði*, 356–366. Íslenszk fornrit. Reykjavík, 2014.
- Wessén, Elias. 1953. "Nytt om Rökstenen." *Fornvannen* 161: 161–177. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1953_161
- . 1958. *Runstenen vid Röks kyrka*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, filologisk-filosofiska ser., 5. Stockholm.
- Widmark, Gun. 1993. "Varför ristade Varin runor? Tankar kring Rökstenen." *Saga och sed: Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok* 1992: 25–44.
- Åkerström, Hanna. 2013. "Interpunktion i runstensinskrifter från tidig vikingatid." Opublicerad masteruppsats i nordiska språk, Uppsala universitet. Uppsala.
- Ög + nr = inskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*, dvs. Brate 1918.
- Ög N288 = inskrift på Oklundastenen, Norrköping, funnen 1929 och registrerad i Arthur Nordén, "Östergötlands runinskrifter: Supplement till Erik Brates 'Östergötlands runinskrifter' utg. 1911–18", manuskript i Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

English summary

"Answers to the Rök runestone riddles: A social semiotic study of meaning-making and spatiality"

The Rök runestone (Ög 136), dated to the ninth century, is famous for its long, enigmatic and beautifully carved inscription. Previous interpretations of the inscription have, for good reason, understood it as a deviation from the generic conventions of Viking Age runestone inscriptions (e.g. von Friesen 1920, Wessén 1958, Lönnroth 1977, Grønvik 1983, Harris 2007, 2009). Contrary to these interpretations, the study presented here examines the alternative that the Rök runestone inscription in fact resembles what is typical of Viking Age runestones. From this perspective the paper develops an analysis of the inscription that amounts to a substantiation of new answers to three much-disputed questions: the reading order of the inscription, the mystery of its seemingly peculiar numbering ("the second", "the twelfth", "the thirteenth"), and the meaning of its riddles.

The study attempts to establish principles for the typical making of meaning in Viking Age runestone inscriptions, focusing on how runestones are related to place. Since it is obvious that the raising of a stone in the landscape contributes to

place-making, and since it is also well known that runestone inscriptions themselves from this period often refer to various localities, the focus on place can here be taken as common sense. Such an approach can, however, only be implemented in systematic analysis when the theory on which it is based captures the readers' potential to make meaning.

The theory of social semiotics and how it may be applied in the study of language in relation to spatiality is introduced. Social semiotics allows focus on how semiotic resources, primarily language, are employed in different social contexts (Halliday 1978, Halliday and Matthiessen 2013). Characteristic for social semiotics is the notion that language functions simultaneously in three ways: it organizes elements into cohesive texts (the textual metafunction), it creates and maintains relations between people (the interpersonal metafunction), and it construes ideas about the world (the ideational metafunction).

In the study of language and spatiality these three dimensions have opened up three ways of conceptualizing how writing contributes to place-making. First, how writing can be spatially organized on the textual surface has been examined (e.g. Kress and van Leeuwen 2006, ch. 6). Written texts are in this respect places of their own, and they can refer to themselves as places or to various intratextual positions (e.g. "see below"). Second, studies have investigated how written texts interact with readers (e.g. Thibault 1995 and 2007). Since speech acts invite the reader to react to the text, confirm its statements, answer its questions, obey its demands and so on, they are considered as the key linguistic resources for the interpersonal dimension (cf. Halliday and Matthiessen 2013, ch. 4). Third, social semiotic research has also analysed how place is represented in different kinds of texts (e.g. Matthiessen and Kashyap 2014). A central linguistic resource for this ideational dimension is the potential to construe actions, events, and states, and to connect them to specific places (cf. Halliday and Matthiessen 2013, ch. 5).

Three principles are established for the making of meaning in Viking Age runestone inscriptions: the labyrinth principle, the speech act principle, and the principal of local agency. Each corresponds to one of the three theoretical dimensions introduced above. This part of the article draws on studies that have applied social semiotics to Viking Age runestones: Bianchi 2010 for establishing the labyrinth principle, and Holmberg and Jansson (2010 and 2011) for the principles of speech act and local agency.

The labyrinth principle concerns the spatial organization of Viking Age runestone inscriptions, which typically lead the reader step by step from a starting point at the lower left side of the stone towards the end of the inscription. The reader is guided to find the next line or band (if there is one) from the beginning or the end of the previous one. If the inscription is organized in lines, the reader usually has to regress through the newly read line in order to find the next, while the reading of bands normally does not demand such regression. However, when searching for a close connection to the next line or band, the reader cannot confidently predict the direction of reading of the following runes.

The speech act principle captures what seems to be the basic interpersonal

demand, namely that the reader should respond to the speech acts of the inscription. Since Viking Age inscriptions tend to realize speech acts in full grammatical clauses or clause complexes, it is easy for readers (or listeners) to identify the way they are supposed to respond, for instance, if they should accept or confirm information given in statements, or perhaps join in prayer (these are the two most frequent alternatives).

The principle of local agency concerns how the inscription's grammar enables the connection of actions, events and states to different places. Actions have agency whereas events and states do not. In other words, clauses of action express who is acting and the element acted upon. The pattern that appears is that actions have a restricted distribution and are as a rule connected to the vicinity of the stone itself. When other places are referred to, the inscription usually does not report actions, but rather states or events.

The reading order of the lines on the Rök runestone is examined according to the labyrinth principle. It is first noted that the inscription can be divided into seven text elements on the basis of the choice of writing system, and partially on the size of the runes. The problem has been to determine the reading order of these text elements. While earlier proposals, among them the influential proposal in Wessén 1958, accepted spatial gaps between the text elements, the analysis here shows how such gaps can be avoided. At one point this leads to a connection between text elements that have not previously been suggested to be connected: the text about a woman's sacrifice on the reverse is read immediately after the text about the two war-booties that covers most of the broad front side, ending on a narrow side. While Wessén collected all three numerical ciphers towards the end of the inscription, the application of the labyrinth principle produces a structure whereby the reader meets the numerical ciphers at three different points (the comparison showed by fig. 2). This indicates that the inscription (after the two introductory lines) has three main parts, each ending with a numerical cipher.

A speech act analysis of each of the text elements established following the labyrinth principle reveals that the inscription most likely consists of eighteen speech acts. The much discussed **sakum** formula is here taken to be an imperative first person plural, which turns these clause complexes into questions ("Let us say which ...", "Let us say who ...", "Let us say where ..." etc.). Questions of this kind begin each of the three main parts. The questions are followed by puzzling statements. They are baffling to such a degree that they almost function as questions that bid the reader answer what he/she thinks is really meant. Normal statements appear only twice (in the introductory text element about Varinn and his dead son Vämōðr), and thus the inscription is far more interpersonally demanding than a typical Viking Age runestone. Two unexpected observations can be made when speech act analysis is combined with the new reading order. The first is that the seemingly strange numbering "twelfth" and "thirteenth" can quite simply be taken as numbering of the inscribed speech acts (if one starts counting from the first two **sakum** questions, where the inscription starts its own numbering). This finding contradicts the influential interpretation of Wessén who held that

the numbering referred to a (forgotten) oral tradition. The second observation is perhaps even more important for the interpretation of the whole inscription. The structure of speech acts neatly corresponds to the structure of the younger futhark: the three main parts consist of 6 + 5 + 5 speech acts, just like the conventional division of the futhark into “families” with 6 + 5 + 5 characters (cf. fig. 3). If this is a deliberately chosen structure, the whole inscription could in fact refer to what the very first statement calls “these runes”.

Although previous interpretations, with few exceptions, have looked for answers to the riddles in places far away from the stone, the interpretations of all three main parts here — guided by the principle of local agency — show that each of the parts can be understood as a complex of riddles with a consistent theme.

The first complex of riddles begins with the text element about the two war-booties which covers most of the front side and one of the narrow sides. It continues with the text element about a woman’s sacrifice on the reverse, and it ends with the numerical cipher (here considered as yet undecoded) which continues onto the top.

The interpretation of the first text element follows Bo Ralph (2007) in his reading of **raip iau rikr hin þurmuþi** (“rode the horse [did] the great champion”) instead of **raipiaurikr hin þurmuþi** (“ruled [did] Theodoric the Great”). Instead of a reference to Theodoric the Great, Ralph argues convincingly that we here have riddles about the sun (who “lost its life”, but “now sits on its horse”) and the change between sunlight and moonlight (“the two war-booties”). The interpretation here strengthens Ralph’s argument at two points. The grammatical gender of the Old East Norse word for sun (*sól*) is feminine, which is reflected in the mythology of a feminine sun goddess. It is suggested that the answer to these riddles is better formulated as concerning daylight, since the word for day (*dagr*) is masculine, and is represented in Norse mythology as a masculine god riding his horse over the firmament. The second point regards the reference to the “Hreiðgotar”, which might be taken as reinforcing the traditional tie to the Gothic emperor Theodoric. However, it is clear from *Vafþrúðnismál* (stanzas 11 and 12) that the Hreiðgotar were actually connected to the god of daylight. According to this poem, day collects its horse from the Hreiðgotar every morning, a poetic expression for daybreak on the eastern horizon.

The interpretation of the text element about a woman’s sacrifice maintains the idea of thematic unity for each third of the inscription. In particular the interpretation of the runes **igOldga** as “the line of Ingialdr” is challenged, and it is suggested that the final question also concerns daylight. It is day that is redeemed by a woman’s sacrifice, since night (*nätt* f.), mythological mother of day, must die before daylight can break. The runes **igOldga** could perhaps contain an expression for “at dawn”.

The second complex of riddles consists of the text element about the accomplishments of Vilinn on the reverse of the stone and ends with an unsolved numerical cipher. The interpretation here follows Kyhlberg’s (2010, 185) suggestion that the action to “crush a giant” could be a riddle for the carving of the runes, which

turns the stone into a speaking giant. A similar interpretation can be given to the first question of the text element (“let us say to whom is born a relative”). The metaphor here might be that the act of carving runes brings the stone to life, like a “relative” of the scribe. Both suggestions are supported by an observation first made by Ousbäck (2007, 32) regarding the substitution cipher that gives the meaning “he could crush”. While decoding most of the cipher, the reader would pronounce the first twelve characters of the futhark (**f**, **u**, **þ**, **o**, **r**, **k**, **h**, **n**, **i**, **a**, **s**, **t**) while saying “**f** stands for **u**, and **þ** stands for **o**” etc. This fits well in a complex of riddles about the carving of the runes.

The third complex of riddles consists of the text element about the twenty kings on the reverse of the stone, and the numerical cipher that seems to evoke the god Þórr on the remaining narrow side. The twenty kings are the sons of four kings, and thus the total number of kings is twenty-four. The number twenty-four is the number of runes of the older futhark, and in contemporary Norse writing culture this number may still have had cultural significance. Whether this fact was familiar to people at the time of the raising of the Rök runestone is unknown but not unlikely. One reason is that in three lines of the Rök stone, the characters encountered by readers demand familiarity with the elder runes: exactly the three stanzas that frame the text element about the kings. The interpretation thus suggests the twenty-four kings to be the rune characters of the older futhark. This identification of the twenty-four kings with the runes requires a new understanding of **t siulunti fiakura uintur**, traditionally taken as information about the stay of the kings on Sjælland/Zealand for four winters. Instead, the phrase could refer to the four points of the compass, and indicate that the stone is covered with runes on all four sides. This interpretation follows Ralph’s (2007, 155) understanding of *at sjólundi fiagura vinddura*, literally as “at the four ‘wind doors’ of the tree of the sea [i.e. the mast]”. In line with this reasoning, the answer to the first question of this complex of riddles (“where?”) should be: “Here where the runes are read”. The expression “the horse of battle” is taken to be a kenning for ‘wolf’, more precisely for the wolf Fenrir, who, according to *Vafþrúðnismál* (stanzas 46 and 47), is destined to swallow the sun at the end of time.

In conclusion: the first complex of riddles circles around the course of daylight, the second complex of riddles concerns the carving of the runes, and the third regards their reading (cf. fig. 4). Since all actions take place at the site of the stone itself, the principle of local agency is followed throughout the inscription: the taking of war-booties (that is, the alternation between daylight and moonlight) is clearly visible on the surface of the runestone, the crushing of the giant refers to the carver’s work with the runestone, and the wolf’s search for food is construed as the threat that the light necessary for reading the runes might disappear (since Fenrir is to swallow the sun at Rangarök).

The first complex of riddles seems thus to be solved, and in that case it is untenable to hold that the inscription mentions Theodoric the Great. Even if some of the interpretations of the runes on the reverse may require adjustment, they doubtless consist of riddles just like those on the front side.

Much effort has been made to understand the inscription as a narrative relating fragments of (stories important for) the biography of Varinn and Vāmōðr, and in order to validate these interpretations much speculation and many detours have been necessary. The interpretation developed here aims to relate the meaning of the inscription to Varinn and Vāmōðr and lays a foundation for this relation. All of Varinn's riddles – about the light and the runes – concern one thing: the perpetuation of the memory of Vāmōðr through the technology of runic writing.